

БОРИС ГОМЗИН
(Newfryingpan)

Большевизм — органічне МОСКОВСЬКЕ явище

(Зі щоденника людини, що її оточення не розуміє,
не хоче, або й не може розуміти)

ГАННОВЕР
1957

БОРИС ГОМЗИН
(Newfryingpan)

Большевизм — органічне МОСКОВСЬКЕ явище

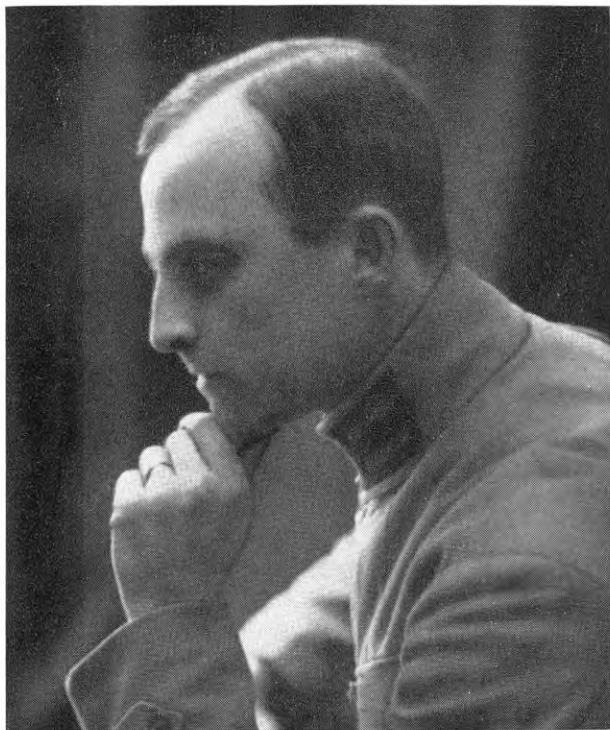
**(Зі щоденника людини, що її оточення не розуміє,
не хоче, або й не може розуміти)**

ГАННОВЕР
1957

Всі авторські права збережені

Видавництво „Україна і Світ”, Hannover, Schierholzstr. 41

„LOGOS“, Buchdruckerei u. Verlag, G. m. b. H. München 8, Rosenheimerstr. 46a

Автор в уніформі Армії УНР.
Світл. з 1920 р.

ВІД ВИДАВЦЯ

Я радий, що мав змогу дати в руки читацького загалу цю працю Д-ра Б. Гомзина, підполковника — учасника Українських Визвольних Змагань, відомого письменника, журналіста, політичного і громадського діяча, саме в рік його 70-літнього ювілею.

Непримирна ворожнеча до Українських Державницьких Визвольних Змагань «русских і нерусских» прихильників «Єдиної Неділімої Росії» та їх сумнівної вартости пропаганда змусила Б. Гомзина взятися за перо, щоб кинути трохи світла в цю темну справу. Так постали тематично пов'язані між собою записі в його «Щоденнику».

Записі Д-ра Б. Гомзина це не просто розважання-рефлексії, які зустрічаємо звичайно в щоденниках інтелектуалістів. Це критично перевірені думки, думки оперті на численних джерелах відповідного змісту, це думки глибокого ерудита, думки людини не лише освіченої, а й озброєної великим життєвим досвідом — знанням російської історії, а передусім — процесу створення Московської Держави й перетворення її в Російську Імперію, а далі — знанням російської імперської дійсності й російської літератури, в якій духовий образ «русского человека» найкраще відбився. Д-р Гомзин природу большевизму з'ясовує, як явище суто-московське, з давніх давен притаманне московській душі.

Батько Д-ра Гомзина, учасник війни 1877-78 рр., був старшиною ординарцем у відомого генерала М. Скобелева. Мати — з родини російських моряків Мадісових, вихованка відомого Смольного Інституту. Сам Д-р Гомзин родився й виріс на нашому Поділлі, де його батько був хліборобом. Гімназію скінчив у Єлисаветі (Кіровоград). Після закінчення школи кіннотчиків служив у 9. гусарським Київським полку. Докторат здобув в Українському Високому Педагогічному Інституті в Празі за працю «Тарас Шевченко й „Історія Русов”». Під Гомзиних — це служила дідична шляхта кол. Російської Імперії. Прапрадід Гомзина був соборним протоєреєм у Царському Селі. Прий-

шов він туди з Новгорода. Отже можна припускати, що дід того Гомзинового прапрадіда прийшов з України разом із архієпископом Теофаном Прокоповичем. Прізвище (в первісному вигляді — «Гомза») — походження татарського. Прадід Гомзина був професором архітектури в Петербурзькій Академії Мистецтв. Дід, царський генерал і один з основників Російського Червоного Хреста, служив у Туркестані й на Кавказі. Друга дружина діда походила з петербурзького купецького патриціанського роду Медведевих. Один зі стріїв Гомзина закінчив «Пажеський Його Величності Корпус» і служив у гвардійському уланському полку в Петергофі. Другий стрий жив і працював у Сибіру, Владивостоці, Порт-Артурі й умер у Харбіні. Сам Д-р Гомзин часто проживав у Петербурзі (Ленінграді), бував у Москві, їздив Волгою до Царицина (Сталінграда), був на Кавказі, в Криму...

Подаю ці дані, щоб показати, що Д-р Гомзин належить до тих уже небагатьох, які знали дореволюційну й пореволюційну Росію, і тому має право забрати голос при обговоренні проблеми: «Московське Государство — Російська Імперія — Советський Союз».

Маю всі підстави сподіватися, що книжка ця зверне на себе увагу всіх, хто цікавиться Сходом, а передусім — Сходом Російським.

Ще одне: найбільше бажання автора, щоб книжка ця була перекладена на англійську мову для вжитку тих українців у США та в Канаді, які вже не володіють українською мовою.

I. САПІГА

**«ЗІ ЩОДЕННИКА ЛЮДИНИ, ЩО ЇЇ ОТОЧЕННЯ
НЕ РОЗУМІЄ, НЕ ХОЧЕ, АБО ЇЇ НЕ МОЖЕ РОЗУМІТИ».**

(12. 10. 51 — 29. 11. 51)

21. 10. 51.

Від певного часу ми свідками того, як московські люди намагаються покласти грань між комуно-більшевизмом і «русским» народом, довести, що той «руський» народ і комуно-більшевизм це явища різного характеру, що вони органічно не пов'язані, ба, навіть чужі одне одному.

Особливо ж це намагання посилилося після відомого виступу George F. Kennan-a¹⁾.

З цілого того галасу наведу тут тільки слова філософа Федора Степуна, що тепер викладає „Russische Geistgeschichte“ в німецькому університеті в Мюнхені:

«Хвала Богу, ситуація за останніх років значно поліпшилася, що-раз частіше чути повні відповідальности голоси про те, що відбувається на сході Європи. Поміж цими голосами треба насамперед зазначити голос Кеннена... Величезну політичну вагу має ясне розмежування поміж русским народом і большевицьким режимом, звідки повстає для Кеннена висновок, що перемога над советською системою можлива тільки в союзі з русским народом. Ця істина лишається в силі навіть для релігійного погляду, який добачає в большевизмі гріхопадіння русскої ідеї. І тоді, коли замучений русский народ із останніх сил бореться проти большевизму, як свого гріха, і благає про спасіння, не вільно йому казати, що він ідентичний з большевизмом»²⁾.

Я вибрав саме Ф. Степуна тому, що він родився (1884) і виріс поблизу Москви, виховався і сформувався на фоні німецького романтизму й релігійної філософії Володимира Соловйова, за власними Степуна словами³⁾, прийняв революцію 1917 р. за свою й активно працював за перших революційних місяців у поста-

лих тоді організаціях та установах (делегат Південно-західного фронту у «Всеросійському Советі робітничих і солдатських депутатів», «Начальник політичного відділу воєнного М—ва» й т. д.), ба, співпрацював навіть деякий час — у ролі «попутчика» — на культурному полі з більшовиками, аж був змушений 1922 р. залишити Совети.

Отже всім своїм укладом не більшовик, але людина, що знає й відчуває, що являє собою московський народ і більшовизм, та знає про їх взаємне пов'язання. І знає він це все не так, як оті натуралізовані в Америці чи деінде «руські» (як от, прикладом, Шуб, Шварц, Дон-Левін, Д. Даллін та інші вайнбауми з «черти оседлості»), які ні московського народу, ні московської душі не знали, бо вважали — і то поверхово (з містечкового чи міського вікна)⁴) — за «руській» народ властиво українців або білорусів; тому Ф. Степун і обережніший за різних Кенненів, що виступають експертами у справі Росії й її майбутнього на основі власних спостережень з вікон залізничних вагонів чи дипломатичних представництв або просто з вуха, наслухавшись отих вищезгаданих знавців Росії й московської душі. Та й саме становище професора не дозволяє Ф. Степунові аж надто завуальовувати правду, і він змушений пом'якшити гостроту своєї тези про «розмежованість поміж руским народом і більшовицьким режимом» і туманно розводитись про гріхопадіння (Sündenfall) та спасіння (Erlösung) московського народу⁵).

23. 10. 51.

Ці великоросійські намагання московських людей мають відгук у чужинців, що ловляться на цей гачок і собі починають співати на цю ноту. Ось, прикладом, 6. 7. 51 р. в Мюнхені (осідок Ф. Степуна) відбулися збори «Общества русско-немецкой дружбы», на якому виступив і проф. Ернст Ройтер⁶), який хвалився тим, що йому пощастило досягнути успіху в розумінні розмежування між тямками «більшовик» і «руській»:

«Берлінці тепер уже не плутають русского народу з советскою системою»⁷).

Мушу тут трохи в бік відхилитися, бо з тим оманливим терміном «руській» постає плутанина: кожний вкладає в нього свій зміст. Даю слово тому, хто повинен знатися на таких справах, бо ж він не тільки «найгеніяльніший» політик, стратег і т. д., але також неабиякий мовознавець. Ось так з нагоди вчистого при-

йняття в Кремлі 24. 5. 45 р. підчас гарматного салюту Сталін підніс чарку і сказав:

«Насамперед бажав би я випити за здоров'я русского народу, бо він з усіх советських націй є найталановитіший і найвитри-валіший. Я вшановую цим рускій народ, бо з-поміж усіх брат-ніх народів він піднісся до провідної потуги Советського Союзу. Мій тост одначе має на оці не тільки провідну роль русского на-роду, але також і його ясний розум, твердість його характеру і його непохитний терпець⁸). . .»

Отже звідси ясно, що під **русским** народом треба розуміти народ московський («великорусский»).

Та Сталін у тій промові сказав щось більше, що кидає дещо світла на порушену на початку проблему: московський народ і комуністичний режим.

Він, змалювавши стан речей в СССР у 1941-42 рр. і окреслив-ши тодішню ситуацію, як майже безнадійну, сказав:

«Кожний інший народ за таких обставин можливо сказав би до свого уряду: „Ідіть собі геть, ви не виправдали наших споді-вань! Ми бажаємо настановити інший уряд, який має зробити мир з Німеччиною, а нам дати спокій. Але не так рускій народ. Русскі люди мали довір'я до політики свого уряду й несли охоче жертви, що їх потрібно було для знищення Німеччини. Ця віра русского народу в свій провід виявилася рішальним чинником нашої історичної перемоги над ворогом людства, фашизмом».

Я особисто не думаю, щоб підтримка з боку московського на-роду була на всі 100% щирою саме в розумінні підтримки Ста-ліна і Ко, як рівнож і в те, щоб післесліві слова Сталіна в бік москалів (взявши під увагу його грузинське походження) теж були на всі 100% щирі — справді батьківські. „In der Not frisst der Teufel Fliegen“ — кажуть у таких випадках німці. Це свого роду «любов» з konieczности або шлюб з розрахунку! А проте все ж москвини, як народ державницький, саме своїм держав-ницьким інстинктом відчувши загрозу не тільки для свого пану-вання над іншими народами («іноземцями»), а навіть і для свого власного існування, вибрали з двох лих менше й піддержали, як це вони нераз робили й давніш, не особисто Сталіна, а взагалі владу, бо вона була **своя**. А справді геніальний у політиці тактик і безприкладний в історії кон'юнктурист⁹) прекрасно загрив роль «батьку» в бік москвинів, без огляду на те, що в глибині душі презирив широкі маси так зв. народу (зокрема московського), які для нього в його великій грі все були й будуть «ішаки», потрібні тільки як засіб для досягнення мети.

Отже можна ствердити факт, що об'єктом похвал Сталіна був не якийсь там інший, хоч би й советський, а саме московський народ, що піддержав у критичну хвилю свій комуно-більшевицький уряд і ось так запряг до возу й решту народів та тим дав можливість Сталінові й собі «благоденствовать» і далі.

Чи це був тільки збіг нещасливих обставин для московського народу, чи, може, — історична закономірність?

25. 10. 51.

Думаю, що були й у минулому та є й у теперішньому якісь нитки, що в'язали колись і тепер в'яжуть московський народ з його урядами, в тому числі й із сучасним. І шукати їх треба не в комуністичній ідеології (хоч саме московський народ укладом свого життя найбільше з решти советських народів до неї наближається), а в тому «слівному» до неї додатку, що силою обставин із чисто фракційної (і при тому чисто випадкової, непов'язаної з ідеологічними моментами) назви російської соц.-дем. партії став могутнім історичним чинником на теренах б. Росії, перетворюючи комуністичну теорію Маркса в лєнінський комуно-більшевизм, що на наших очах ось-ось має обернутися у сталінський більшевизм...

Без цього припущення абсолютно неможливо зрозуміти цілу низку подій, почавши від 1917 року і дальших, та знайти відповідь на ряд питань. Бо чому ж це москвини прийняли так раптово за свою «нову» віру комунізм більшовиків, які, в моменті свого прилюдного виступу на кін історії на теренах б. Росії, в порівнянні з іншими партіями були в зникомій меншості, зокрема — з соц.-революціонерами (порівн. процентове відношення в різних радах і в Російському Учредительному Собранії!), а відкинули інших, які, програмово й собі обіцявши «землю й волю», мало що різнилися від соц.-демократів більшовиків, пізніших комуністів-більшовиків? Та ще взявши під увагу, що партія соц.-революціонерів була, так би мовити, авангардом села, зокрема московського, а соц.-демократи — водіями переважно пролетаріату, що в б. Росії супроти хліборобської маси був дуже нечисленний.

Або: чи не тому мусіли були зійти з історичного кону в небуття, перетерті в труху між двома жорнами — комунізмом, як Марксовою теорією, і більшевизмом, як московською практикою, — оті всі Троцькі (Бронштайн), Каменєви (Розенфельд), Стеклови (Нахамкес), Зінов'єви (Апфельбаум), Суханови (Гімлер), Радеки

(Собельзон), Літвінови (Фінкельштайн), Урицький, Володарський, Йоффе, Гамарники різного формату (це не грає ролі, чи це вони самі з власної волі вийшли з життя, як Йоффе, Гамарник та інші, чи їх згори «ушлі» руками Ягоди-Єжова), — що вони, будучи марксистами й розумівши слово «большевик» лише як фракційну назву і зберігаючи її в дальшому в порядку традиції, ніяк не могли зрозуміти «большевизму», як двигуна історичного порядку, не могли, бо вони не були москвинами. Хіба Будьонний і Ворошилов були цінніші й потрібніші, ніж Троцький чи Каменев для здійснення на практиці комуністичної теорії Маркса? Чи не була це поступка теоретичного «комунізму» в бік практичного большевизму? І чому це московські комуністи-большевики перемогли на всіх фронтах (Архангельськ—Мурман, Урал—Сибір, Дон—Кубань—Крим, Балтійський фронт) білу контр-революцію, ліпше за них озброєну й організовану та ще підперту Антантою, перемогли без участі й помочі України, Польщі, Кавказу й Фіндляндії, які на той час творили своє власне державне життя, перемогли, щоб потім з криком «дайош» кинутися на цих останніх? Чому це і хто це зліквідував повстання кронштадтських матросів 1921 р., заволзьке, ярославське, грузинське, кубанське (1929) й т. далі? І чи не тому маршал Тіто разом з Мошем Піяде, як ідеологом справжнього марксизму, не змогли причаститись від кремльовської «комунії»? Чи не тому, що й для них чужим було явище большевизму? Та, зрештою, чим різнилося підкорення Києва большевицькими ватажком Муравйовим (мимоволі згадується Віленський Муравйов — «вешатель» часів імператора Олександра II), б. підполковником царської армії, що за перший тільки день свого вступу туди вирізав яких 3.000 офіцерів, — від підкорення Києва кн. Андреем Суздальським (боголюбивим), або від підкорення вільної Новгородської Республіки царем Іваном IV. московським?

І хіба ж чергова (по Дзержинському) «метла» московської революції, Менжинський, не був сином виховника царського Пажеського корпусу, одної з найбільш упривілейованих шкіл кол. царської Росії, а Каменев (справжнє прізвище, не Розенфельд!) — полковником царського Генштабу, або ж хіба Чічерін, нарком закордонних справ часів Леніна, не був аристократом з походження так само, як і Молотов (Скрябін)? Мені здається, що саме большевизм є та струна, що в'яже московський народ зі Сталіном, створюючи ось так нікому незрозумілу «балалайку», з якою аніяк не можуть дати собі раду всіякі Артури Кестлери, Ігнації

Сільоне, Лерхи й Рути Фішери та інші з-під знаку Мельвіна Дж. Ласкі «музичні» критики сталінських політбюро-рапсодій, — оті всі, що свого часу необачно попекли свої комуністичні вуха й пальці при безпосередній зустрічі з Кремлем.

Хіба ж може, англійського комуніста захоплювати й захочувати в його діяльності, скажимо, хоч би Генрих VIII., король англійський, а еспанського — Філіп II., король еспанський, чи там якийсь герцог Альба? А ось московським більшовикам імпонують: Петро I., цар московський і перший імператор всеросійський, а особливо Іван I. (Каліта — «Собиратель Русі»), Іван III. і Іван IV. — великі князі й царі московські.

27. 10. 51.

Чому це так? Що їх споріднює? Чому це вони не підносять на щит Миколу I., творця жандармерії й лиховісного III. Відділу, чи Олександра I. з його Аракчеевим і його не менш лиховісним «воєнними поселеннями», хоч обидва режими (і більшовицький і цих останніх, як і загальні лінії їх імперіяльної й водночас імперіялістичної політики, — дуже подібні?

Щоб знайти відповідь на це, треба взяти під увагу, що ці останні, хоч і були продовжниками й виконавцями т. зв. політичного «заповіту» Петра I., але вже кволі, підтопані, а до того ще й чужі московському духові та зв'язані до того й ще чимось, що викликало відразу у справжнього москвина. Це «щось» був Захід і зв'язки з ним! Річ у тому, що в постаті Петра I. той первісний московський дух надщербився, роздвоївся, розщепився, саме наслідком прорубаного Петром I. «вікна в Європу» в вигляді Петербургу.

Петро I. був останній представник чоловічої лінії чистопородних московських царів, але він наповнював чужинцями державні установи, зокрема флоту і військо. Не треба забувати, що до Петра I. царі московські одружувалися з москвинками з ліпших боярських московських родин, і це тільки несамопитий (за оцінкою ортодоксальних прихильників давнього укладу) Петро I. брутально, як і в усіх своїх чинах, переступив цей споконвічний звичай, одружившись¹⁰) з безрідною й не дуже то доброї слави маркітанткою Катериною Скавронською¹¹). З цього шлюбу родилася донька, пізніше імператриця Єлисавета, за час якої повстала, до речі, «малоросійська доба» російської імперії — явище з погляду ортодоксальної московської лінії просто несприйнятне¹²). Це і справді було якесь глузування примхуватої історичної долі:

донька переможця «ворохобних черкасішек» під Полтавою та остання іще з чисто московських володарів (мала все ж 50% чисто московської крові) раптом улягла безрідному представникові отих саме «черкасішек». . . Справді було чого в жах приходить! З легкої руки Петра I. на горі аж зародилося від «німців» різних мастей і підмастей: Мініх, Остерман, Бірон і т. д., а над ними засіли таки впрост німці, як Петро II., Петро III., Катерина II., з яких починається, поминувши згадану вище «малоросійську межигру» імператриці Єлісавети, чисто німецька доба Російської імперії¹³). Хто були з крові російські імператори, почавши від Павла I., сказати важко. Мати його Катерина II., як б. принцеса Ангальт-Цербст, була стовідсоткова німкеня, офіційний батько теж німець; хто був неофіційний і чи був такий — встановити насьогодні не можливо. Його син Олександр I., (його виховником був швайцарець Лягарп) ще дивним робом хитався між давньою московською лінією, що її був репрезентував фанатичний архимандрит Фотій, і якоюсь ілюмінаторсько-містичною, що її репрезентувала славнозвісна баронеса Крюднер; хитався між Адамом Чарторийським (поляк) і гр. Сперанським тощо та «без лесті преданням» Аракчеевим, аж поки переслідуваний сумлінням, як батьковбивця, не почав перерізувати возом безконечні простори Росії, щоб закінчити життя в глухій її закутині, в Таганрозі, хоч легенда¹⁴) народня твердить, що він умер, як старець, у Сибіру. Його брат імператор Микола I., що його Шевченко «Палкіним» величав, навіть уже й московською мовою не дуже то володів. Колишня безпосередня пов'язаність царя з народом щодалі більше послаблювалась, так що на часи Миколи I. вже утворюється майже прірва між ними. Цей процес починається ще з часів зникну справжніх юриковичів.

Поза появою голяндців (особливо у фльоті), німців (армія, наукові установи, адміністрація), почасти французів, Петрове «вікно» в Європу принесло для Імперії щось гірше: «шкідливі» ідеї¹⁵).

Це позначилося вже за панування Катерини II.; її загравання в вигляді листування з Дідро, Вольтером та ін. не лишилося без сліду. З'явився незнаний і не до подумання досі в московському краєвиді і кліматі такий витвір, як «вольтер'янці» (батьки грядучих декабристів), з'явився такий Радіщев, духовий батько Бєлінського, а далі Ленський з «душею гетінгенської», Чаадаєв, а ще далі Герцен і т. д. — оті всі, що їх москвини тілом і духом, які оформилися, яко «славянофіли», презирливо

називали «западніками». Ця західньо орієнтована інтелігенція здебільша щораз дужче гукає: «Долой Самодержавіє!» Люди коло останніх двох царів покvapно шукають шляхів, як би укріпити трон, що вже хитається, і знаходять його в формулі: «Православіє, Самодержавіє і Народність».

Цим шляхом намагається йти останній цар. За Миколи II. (почин дав його батько) починається інтенсивний поворот до давньої московської лінії, але все це на фоні німецької адміністрації й революційного галасу звучить жахливим дисонансом¹⁶). Аж врешті комічне обертається в трагічне. При Миколі II., замість гр. Вітте, що мав на собі всі знаки західніх впливів, і Столипіна, що його, як статечного московського дворянина, можна вважати за представника московської, але помірковані лінії, з'являється в ролі політичного радника (за лаштунками) «представник народу» в постаті Распутіна, постаті, в якій втілюється сумішка хреста з п'ятикутною зіркою, чорного з червоним, янгольського з диявольським, люпанара й корчми з Церквою, невинно-дитячого з фавно-старечим, з-за пліч якого виглядає обличчя блаженного Митьки часів московських царів, патріярха Гермогена, протопopa Авакума, Пугачова й нарешті з мордовсько-татарськими вилицями обличчя Ілліча. Одним словом — великий букет московського большевизму.

І справді жахлива карикатура! «Обрусевший»¹⁷) німець, дитина петербурзької доби Російської імперії, геніяльний поет А. Блок, що напередодні своєї смерті духово прийняв грядучий большевизм і прозирнув у самий його глиб, свою поему «Дванадцять» закінчує тим, що провідником дванадцятьох червоногвардійців, убійників і грабіжників, що бредуть через снігову хугу і за якими кульгає обдертий «пъос голодний, пъос бездомний» (сумління? чорт?) робить... Ісуса Христа:

І в венке із алих роз
Впереді Ісус Христос.

Примхлива доля пов'язала справді щирого християнина, що його улюбленою лектурою була книга Іова, останнього царя Миколу II., з диявольською карикатурою на колишніх благочестивих старців — з Распутіном, про якого хіба можна сказати: *nomen — omen!*

«Народ поклонілся царю, как Богу, інтелігенція поклонілась народу тоже как Богу. Безлічний народ обожествіл царя; одінокая лічність обожествіла безлічний народ. Ідолопоклонство,

обожествленіе взаимное. Два разних кощунства — человекобожество і народобожество».

«Іван Карамазов сказав: человек есть Бог. А Смердяков сделал себя Богом».

«Когда народ стал Богом, то совершилось над ним то, что сказано о всяком человеке і соединеніи человеческом, которое становится на место Божіе: отнимется у него сердце человеческое, і дасться ему сердце зверіное».

«У царя Ніколая бил Распутін, у царя-народа — Ленін. Тот — мужик, етот — інтелігент; тот ізувер с Богом; етот — без Бога. Как разлічни і подобни! Не в глазах, а во взоре, ілі только в возможности зора — одін і тот же русскій хмель, русскій бес, чорний Діоніс; одно і то же безуміе хлистовскіх раденій, всьо равно какіх, монархіческих ілі анархіческих (Д. С. Мережковский «Записная книжка», 1919—1920. З його ж таки книжки «Царство Антихриста», ст. 234—235).

І це останній цар, з крови своєї не москвин, а німець, але який під духовим впливом свого наставника К. П. Победоносцева (Оберпрокурор Св. Синоду) намагається, мавши по боці дружину чисту німку (Аліс з Гессенського дому), бути москвином і православним, — мав винести на собі тягар боротьби онімененої попередниками Імперії проти справжніх німців... Німці перемогли, а комуністи-большевики, що їх ті німці ласкаво перепустили (з Швайцарії) до Росії, знищили останнього царя з усією його родиною, а разом з тим і російських німців.

29. 10. 51.

Москва, як народній геополітичний осередок Московщини в ширшому розумінні, як осередок, де зродилося, виховалося і вбилося, психічно й фізично, в колодки московство, що його започаткували були перші московські князі й що його так заповідливо й уперто плекали й розширювали всі Івани, від І. до ІV., з нехиттю дивилася на Петербург, як на Вавилон¹⁸).

І на цьому фоні большевики (Ленін), що найбільш ненавиділи просвічений, злегка ліберальний абсолютизм (Катерина І. — Олександр І.)¹⁹), який з «легкої» руки Петра І. через його «вікно» проліз на опановані Москвою терени, а згодом загіздився там і вгорі (двір) і всередині (інтелігенція), а почасти й надоліні, — поквапилися перенести столицю до «істоков» (джерел), туди, куди їх штовхала їхня внутрішня (підсвідома) настанова, — в Москву.

Чому це царі, мавши осідок у Петербурзі і правивши звідти, **коронуватися** однак їздили до Москви (Кремль)? Бо вони їхали до праджерел їхньої влади!

Чому комуністи-інтегралісти, що до влади прийшли в Петербурзі, місті під оглядом національним якнайбільш невиразним, отже для них дуже підходящим, помандрували однак і собі до Москви, міста з виразним московським духом і обличчям, і отаборилися там ніде інде, як саме в Кремлі? Бо їх (Леніна й інших москвинів-большевиків) спонукав до того підсвідомий гін державницький і самозбереження...

І це тоді вже позначилася перевага національного більшевизму (тоді ще в ембріональному стані) над інтернаціональним комунізмом! Знімеччена петербурзька імперія розвалилася, але під своїми руїнами вона погребла й ту різноплеменну інтелігенцію, що наостанку так завзято розхитувала основи тої імперії. Лишилися знову в безпосередньому пов'язанні, як і колись за давнини: «батюшка» (тільки без додатку «цар»), оприччина й земщина! Так як це було за царя Івана IV., коли він майже впень винищив менших князів і пов'язане з ними родовите боярство. Новики, що їх тоді втягнуто з широких кол земщини в адміністрацію, а зокрема — в опричнину, створили міст між царем і земщиною²⁰).

Так: перейти в Москву, виправити цим необачний і хибний крок Петра I., вернутись до праджерел і насамперед знова замкнутися в собі, відгородившись від Заходу новим неперехідним муром²¹). Цей мур — справа не нова, а давня! Пушкін у «Борисі Годунові» (1825) вкладає в уста царя Бориса такі слова:

Послушай, князь: взять мери сей же час,
Чтоб от Литви Россія оградилась
Заставами; чтоб ніодна душа
Не перешла за ету гран; чтоб заяц
Не прібежал із Польши к нам; чтоб ворон
Не прілетел із Кракова. Ступай!

Ш у й с к і й:

Іду.

Завдання батюшки-царя — піклуватися про славу країни й добробут земщини; завдання земщини — вірно служити цареві й беззаперечно виконувати його волю; завдання оприччини — чуйно й пильно стежити, щоб ніде не було «ізмени» і «крамоли» та своєчасно «підстригати» запідозреним у них, як і всіляким

ворохобникам з «несбиточними мечтаніями» (з промови царя Миколи II. до представників Тверського земства), не тільки волоссячко, але в разі потреби й голівки...

Так було, так є й тепер!

1. 11. 51.

Природа большевизму, як духового явища, є суто релігійна. Це явища, властиво, питома кожній людині, але в московській душі на фоні християнства воно найбільш виявилось й найбільше охопило широкі маси москвинів. Але у своєму розвитку це явище має два обличчя, дві сторони, два загострення. Іноді ті обличчя стоять у непримирній ворожнечі одне до одного і при зустрічі дають жахливий вибух з тенденцією взаємознищення; іноді вони химерно переплітаються; іноді приходять до певної взаєморівноваги, підпорядковуються певному «ratio», ось хоч би в формі держави.

Йде тут не про простацьке розуміння понять «большевизм» і «большевик», як етикетки для таких, що прагнуть знищити багатіїв у надії заволодіти їх майном, щоб і собі потім ліпше пожити, а про щось глибше й більше. Йде тут про «богошування», що у своїх шляхах обертається у свою протилежність: «богопоборювання».

Може найглибше відчув суть того большевизму московської душі на основі свого власного духового досвіду М. Достоевський, що дуже влучно спостеріг інший московський (тільки такий і міг це зробити) письменник І. С. Шмелёв²³):

«Достоевський, що його все життя Бог мучив²³), відчув це на собі: він сам самий хотів був усе знати, як боги, і зрозумів у спрагненому борсанні духа, що це загибель усього...»...«можна зробити висновок, що Достоевський намацав у людині щось найжахливіше: прадавню спокусу гріха, що прокинулася з анабіози й гукнула: — Хочу, як боги, що знають Добро і Зло. — Переказ книги Буття став оживати і втілюватися...»

Але це про Достоевського у зв'язку з «Ідіотом» (кн. Мишкін), у якому («Ідіоті») можна добачити вже просвітленого Достоевського, що вже вижив божі «муки». Достоевського, так би мовити, «по», Достоевського, що вже вижив свій большевизм у вигляді заперечення Бога й намаги (в думанні, не завершеному безпосереднім чином) переступити закон (насамперед — божий, а з тим уже й людський), але був ще Достоевський «до», Достоевський-большевик. Письменник тільки тоді захоплює ши-

рокі кола читачів (незалежно від часу) і зворушує їх, коли він не комбінує на основі чужого, баченого ним, а пише на підставі свого особистого духового досвіду, дарма, що не каже це в першій особі, а змушує бути речниками того досвіду низку дієвих осіб у своїх творах. Так і з Достоевським: він, властиво, ввесь час описує себе, свій внутрішній духовий досвід, але — і це дуже важливе²⁴)! — цей його досвід не був тільки його, Достоевського, досвід, а багатьох і багатьох його сучасників, ба, попередників і наступників. Одначе, в межах саме московського клімату і краєвиду, всі його дієві особи (крім епізодичних) — це типові москвини, й сам він чистої марки москвин (хоч можливо з додатком татарської крові (див. Н. Волоцкой, «Розыскание о роде Достоевских»). В кожному разі родився він і виріс у Москві, вчився в Петербурзі, отже був цілком московської культури²⁵).

3. 11. 51.

В «Переступі й Карі» міститься історія духового досвіду Достоевського-Раскольнікова в його перетворенні в початок того, ким він прагнув бути у своєму завершенні, а саме Достоевським — кн. Мишкіном («Ідіот»).

Мене тут цікавить саме той перший Достоевський, Достоевський-Раскольніков, Достоевський до свого переродження, що каже: «Я не вірю в Бога!» Достоевський, що хоче стати безбожником (загострення в негативний бік), але вже з нахилом до ересі, до відпаду від визначеної ним самим собі лінії, про що вже вказує прізвище героя «Переступу й Кари». Ось кілька витягів з того твору.

Розмова Раскольнікова, Розуміхіна й Порфірія Петровича (слідчого); тема: право на переступ.

«Ні, ні не цілком тому, — відповідав Порфірій. — Річ у тому, що в їхній статті всі люди якось то поділені на «звичайних» і «незвичайних». Звичайні повинні жити в послуху й мають права переступити закон, бо вони, бачте, звичайні. А ось незвичайні — ті мають право робити різні злочини і всіяко переступати закон²⁶), властиво тому, що вони незвичайні. Здається, у вас це так, якщо тільки не помиляюсь.»

Раскольніков:

«Це не цілком так у мене... А проте, признаюся, Ви майже вірно її переказали, навіть, як хочете, то й цілком

вірно... Різниця єдино в тому, що я зовсім не наполягаю, щоб незвичайні люди безпремінно повинні й зобов'язані чинити всілякі непристойності, як це Ви кажете. Я просто натякнув, що незвичайна людина має право... себто не офіційне право, а **сама має право дозволити своєму сумлінню перейти... через інші перешкоди, і єдино в тому тільки випадку, коли здійснення його ідеї** (часом спасальної, може бути, для цілого людства) **цього вимагатиме²⁷**). Ви були ласкаві сказати, що стаття моя неясна, я готовий Вам її роз'яснити, по-зможі... На моє, коли б Кеплерові й Ньютоніві відкриття, наслідком якихось комбінацій, не могли б стати відомими людству інакше, як тільки офірою життя одного, десятиох, сотні і так далі людей, що перешкоджали б цьому відкриттю, або ж стояли на шляху, на перешкоді, то Ньютон мав би право, ба, навіть повинен був би ... **усунути** отих десятиох чи там сотню людей, щоб зробити свої відкриття відомими цілому людству; з цього, однак, не випливає, що Ньютон мав би право вбивати, кого йому забagnetься, йому назустріч і впопереч йому йдучих, чи то красти щодня на базарі. Далі, як собі згадую, я розвиваю у моїй статті ту думку, що всі, ось прикладом, хоч би й законодавці і впорядчики людства, почавши з найдавніших і продовживши Лікургами, Солонами, Мохаммедами, Наполеонами й так далі, всі без імені були переступниками, вже тільки тому, що, давши новий закон, вони тим самим порушували давній, свято шанований громадою й перейнятий від батьків, і ясна річ, не зупинялися й перед кров'ю, якщо тільки кров (іноді цілком невинна й лицарська, пролита за давній закон) могла їм допомагати. При чому варто завважити, що більшість цих добродійців і впорядчиків людства були особливо жакливі кровопроливці. Одне слово: я доводжу, що всі, не кажучи вже про великих, але й такі, що хоч трохи навіть здібні сказати щось новеньке, мусять, з природи своєї, бути обов'язково переступниками, — більш чи менш, зрозуміла річ. Інакше бо тяжко їм вийти з ряду, а лишитися в ряді, вони, ясна річ, не можуть згодитися; як на мене, то навіть і повинні не згоджуватися...

Що ж до мого поділу людей на звичайних і незвичайних, що він трохи довільний («проізвольний»), але ж я й не обстоюю цифрової точності. Я тільки в основну свою думку вірю. Вона саме в тому, що люди, за законом природи,

поділяються взагалі, на дві групи: на нижчу (звичайних), що служать єдино для розплоду собі подібних, і на властивих людей, себто, таких що мають дар чи талан сказати у своєму середовищі **нове слово**. Підрозділи тут, зрозуміло, безконечні, але відрізняльні риси обох груп досить яскраві: перша група, себто матеріал, кажучи взагалі, це люди з натури своєї консервативні, статечні, живуть вони в послуху й люблять бути слухняними. Як на мене, то вони й повинні бути слухняними, бо таке їх призначення, і тут рішуче нема нічого принизливого для них. Друга група: всі переступають закон, руїтники, або схильні до того, залежно від здібностей. Переступи цих людей, зрозуміла річ, відносні й вельми різноманітні, здебільша вони вимагають, у дуже різноманітних заявах, руйнації сучасного в імені ліпшого. Але коли йому треба, для своєї ідеї, переступити хоч би й через труп, через кров, то він у середині своїй згідно з своїм сумлінням може, на мою думку, переступити через кров, — одначе, залежно від ідеї й розмірів її, — це завважте. В цьому тільки розуміння я й говорю в своїй статті про їх право на переступ. . .

Одначе, дуже турбуватись нема чого: маса ніколи не визнає за ними цього права, карає їх і вішає (більш чи менш) і тим, зовсім справедливо, виконує своє консервативне призначення²⁸), з тим однак, що в наступних поколіннях ця ж сама маса ставить покараних на постаменти і їм поклоняється (більш чи менш)!

Порфірій Петрович: «Але дозвольте, — повертаюсь до попереднього — але ж їх не завжди карають, інші навіпки. . .

Раскольников: «Радіють з перемоги («торжествують») ще за життя. Так, так, інші досягають і за життя, і тоді. . .»

Порфірій Петрович: «Самі починають карати?»

Раскольников: «Якщо треба і, знаєте, навіть здебільша»²⁹). . .

5. 11. 51

Раскольников тут говорить про свою статтю та ще перед знайомим слідчим, який, на думку Раскольникова, має проти нього якесь підозріння. Отже, ясна річ, ні в статті, що мусіла була перейти через цензуру, ні у своїх поясненнях перед Порфірієм Петровичем він не розкриває себе до кінця. Значно глибше роз-

криває Достоевський душу свого героя підчас саморозважань останнього:

«І він (Раскольніков) раптом відчув з огидою, як він ослаб, фізично ослаб. „Я це повинен був знати” — думав він з гіркою усмішкою, — „і як я смів, знаючи себе, **передчуваючи** себе, брати сокиру й кривавитися! Я повинен був передше знати. . . Гей, та я ж передше і знав!” — прошепотів він у відчай. Часом він зупинявся непорушно перед якоюсь думкою».

«Ні, ті люди не так зроблені, справжній **володар**, кому все дозволяється, громить Тулон, робить ятки в Парижі, **забуває** армію в Єгипті, **губить** півмільйона людей у московському поході й вив'язується каламбуром у Міляні; і йому ж таки, по смерті, ставлять куміри, — а це значить, і **все** дозволяється. Ні, в таких людей, видко не тіло, а бронза! . . .

«О, як я розумію „пророка”, з шаблею на коні: наказує Аллах, і підлягай, „тремтяча” худобо! Правий, правий „пророк”, коли ставить десь впоперек вулиці добрячу батарею і смалить у правого й винуватого, не намагаючись навіть і з'ясувати. — Підлягай „тремтяча” худобо і не **бажай**, бо не твоя це справа!» . . .

«„Гей, і чому мій вчинок видається їм таким огидним”? — сказав він собі. — „Тому, що він злочин? То що означає слово злочин? Сумління мое спокійне. Безумовно, заборона карного злочина, безумовно, порушено букву закону і пролято кров, так ось і беріть за букву закону мою голову. . . і досить! Безумовно, в такому випадку навіть багато добродішців людства, які не одержали у спадщину влади, а самі її захопили, мали б бути скарані на горло при перших кроках. Але ті люди витримали свої кроки, і тому **вони праві**, а я не витримав, і отже я не мав права дозволити собі на цей крок”».

7. 11. 51

Отже перед нами більшовик у ставанні, але який не «витримувє» і зі спроби стати «незвичайним» падає в коло «звичайних». . . Суть більшовизму в переступі через закон, в основі якого стоїть Бог, отже це в суті речі змагання з Богом («стати, як боги!») — богопоборювання. . . Ось які думки снували в голові Раскольнікова, ось які демони мучили його і штовхали до чину. . .

Достоевський належав до підпільного гуртка революціонерів з Петрашевським на чолі, за що й був разом з іншими засуджений на кару смерті, а по помилюванні (аж під шибеницею!) — на каторжні роботи. . .

Ці «прокляті питання», в основі яких стоїть незмінно: «Є Бог? Нема Бога?!,» ясна річ, охоплювали значно ширші кола; вони не були здобутком (чи ліпше сказати — прокляттям!) Достоевського (Раскольнікова), чи тіснішого гуртка людей, пов'язаних з ним. Ці самі питання стоять і перед дієвими особами з «Братів Карамазових», і з «Демонів» («Беси»). . . Ці питання в негативному рішенні розв'язав уже для себе інший москвин — Белінський («неістовий Вісаріон»). . . А особливо — лиховісний праобраз Леніна — Нечаєв (московський революціонер). Зрештою зовсім непосілий демонами москвин Салтиков (Щедрін), але людина з дуже гострим спостережливим талантом, виводить у «Панстві Головлєвих») Порфірія Владіміровича Головлєва, зв. Іудушкою, про якого й каже: «Іудушку здавна вже притягала до себе повна свобода від будь-яких моральних обмежень». . .

В атмосфері тих демонів виростили, виховувались і потім проповідували такі, як Бакунін³⁰), у літературі це Шігалов із «Демонів» Достоевського; Рудін із «Накануне» Тургєнева; Чернишевський, Добролюбов, Пісарєв і багато менших, їм співзвучних «володарів душ» сучасної їм і по них наступної російської молоді (їх збірний портрет це Базаров із «Батків і дітей» Тургєнева). А на цих усіх уже визрівали і знадволзькі (Симбірськ) брати Ульянови: старший Олександр, повішений за присудом суду в 1892 р., і молодший Володимир, більш знаний під псевдом «Лєнін», прославлений як вождь большевизму, бо в ньому цей останній розгорнувся повністю. Амплітуда цього явища (большевизму) була широка: від нудженної «ізби» аж по царські палати, від бідної «цервушкі» аж до величних храмів і митрополичих палат; від гугнявого й «косноязычного» Мітьки Колупаєва, що виступав у постатях різних прищелепуватих «блаженних» і «тьортих калачей — паломників» (прочан) до св. місць — аж до яснополянского графа Толстого; від звичайного розбійника-головоріза³¹) через хвацького мандрівного «ухаря»-купця аж до царів з рюрикового й романівського коліна.

9. 11. 51.

Знову те саме питання, тільки в іншому сформульованні:

Як це було можливе, щоб нікому майже незнаний Ульянов (замолоду засланий на Сибір, по втечі пробував увесь час закор-

доном), захований під прибраним іменем «Ленін», до того ще перетранспортований (під час війни з німцями!) німцями³²) з Швайцарії через Німеччину до Росії, — Ульянов, що мав до помочі дуже невелике число членів своєї партії в порівнянні з іншими партіями, міг майже на другий день свого прибуття до Петербургу повторити слова Цезаря: „Vini, vidi, vici!“

Як міг він стати найпопулярнішою постаттю для широких кіл саме московського народу? Щось таки їх, Леніна і москвинів, споріднювало і зв'язувало! Він знайшов з ними спільну мову, бо казав їм такі чарівні, вимріяні від віків слова, як «Грабь награбленное!». «Мір хіжинам — война дворцам!», «Вся власть советам рабочих і крестьян!» «Бей, бей, бей!» Бий поміщиків, попів, генералів, офіцерів,золотопогонників, бий поліцію, жандармів³³)...

Отже мова була зовсім не марксова, і слова ніби не з марксового репертуару!

А проте з того репертуару на перший удар і як основне гасло взято найважливіше: **«Релігія — опіум для народу!»**

І Бога скасовано урядовим порядком. Москвин розстався зі своїм «православним» Богом досить легко, бо його підготовлювали до цього здавна.

«Народ русскій нікогда не бил православним. Нікогда не бил релігійним сознательно. Он имел данную форму христіанства, но о христіанстве нікогда не думал. Етим об'ясняется та лъогкость, которой каждый, еслі ему как би предлагается виход із отчаянного положенія — запісается в коммунисти, — тотчас сбрасивает с себя всякую „релігиозность“. Отрекается, не почесавшись... Внешніе традиції у многих под шумок хранятся... Большевікі сначала грубо напёрли на церковь (історія с мощами), но теперь, кажется, изменяют тактику. Будут только презирать, чтобы ко времени, еслі понадобится, і церковь іспользовать» (З. Гіппіус «Серий блок-нот» Октябрь, Ноябрь, Декабрь». Із книги «Царство Сатани», 1919, стор. 15).

Надзвичайні слова! А ось іще:

«Релігійний інстинкт русскаго народа обманут православіем і самодержавіем. Царь от Бога; бил царь, бил Бог; не стало царя, Бога не стало. Вот почему, переход в полний атеїзм совершілся до того легко, точно в баню сходи́л і окатілся новой водой (В. Розанов, «Апокалипсис нашего времени»).

На час виступу Леніна Бог для москвинів (і для ітелігенції, і для широких кіл народу) був уже в ліпшому випадку формою, але дуже вже запорошеною й головно завузькою для «буйних головушек», «широких плеч молодецьких», для «глаз завідущих» і «рук загребущих». Цей відпад від Бога, спочатку від офіційного, а далі і взагалі від будь-якого, особливо інтенсивно почав ширитися з часів розколу (Патріярх Нікон), коли цар продовжив розпочате (1448) Великим Князем Василем Темним перебрання на себе й частини обов'язків Митрополита, згідно Патріярха, а з Петра I., що зовсім скасував патріяршество й обернув Православну Церкву в департамент, цей процес особливо прискорився. . . Прірва, що утворилася між царем і народом, тягла за собою і прірву між Церквою й народом, а звідси було не так то й далеко до байдужости й до Бога. . . Треба тут сказати, що в основі своїй москвин має релігійні нахили, а зокрема до містики, але його притягають більше темні, ніж світлі сили. Київське християнство, занесене давніми українцями на північ при колонізації ними фіно-черемісо-мордовсько-чувасько-комі (зиряни) — урмуртських теренів і при зустрічі з прерізними місцевими «кікі-морами» й іншим великим і малим, болотяним і лісовим чортюванням, досить рано почало втрачати свій первісний, ясний і радісний дух, зберігаючи однак зовнішні форми, але й ті частогусто в викривленому вигляді.

За царювання царя Олексія Михайловича Арсеній Суханов, «землепроходець» (прочанин) на Православний Схід, написав книгу під заголовком «Проскінітарій». «В ней рускій паломнік різко крітікуєт греческіє обичаї, нрави і церковніє служби, совершенно несходные с рускімі»³⁴⁾ . . .

З моментом остаточної бюрократизації й підпорядкування Церкви світській владі (Петро I.) шляхи москвинів і московського православія щораз більше розходилося. Більш християнська частина (так би мовити «справжні богоискатели») або замикалися в собі, або йшла зі «старою вірою» і старим обрядом у ліси й гори³⁵⁾, розщепившись з часом на численні секти, почасти цілковито дикого характеру, ось хочби як «диловікі», «хлисти» чи там «скопци»³⁷⁾.

11. 11. 51.

Первісна основа, на якій упродовж близько трьох століть сформувався тип москвина, була безумовно та, що й посьогодні вкриває простори від Попраду аж по Кубань, включаючи сюди

й горішній біг Дніпра. Вже на час великого князя київського Ярослава Мудрого (†1054) вона набирає дещо відмінних рис у формі князівств Ростовського й Суздальського. Ще за життя свого князь Ярослав приділив своєму синові Всеволодові Переяслав, Ростов і Суздаль. Під впливом місцевого оточення³⁷⁾ вона щодалі, то більш змінюється, і то так, що вже в 1169 р. ця нова формація йде походом на Київ і руйнує його гірше за східних азятів (половців та інших), руйнує як щось собі чуже. Історик (Д. Дорошенко) пише про це так:...

«Найбільше потерпів Київ в 1169 р., коли внук Мономаха Андрій Юрієвич (на прізвисько Боголюбський), що сидів на ростовсько-суздальському столі, прийшов його добувати від Мстислава Ізяславовича (з роду Ольговичів) із своїм військом, зложеним із суздальців та володимирців. Ці люди, чужі українцям мовою і звичаєм, немилосердно поруйнували й пограбували Київ. Завойовники здирали в церквах шати з образів, здіймаючи дзвони, грабували по хатах усе, що попадало під руку. Людей немилосердно вбивали або забирали в неволю»³⁸⁾.

На фоні цієї нової вже («чужої українцям мовою і звичаями») сумішки висувається на гору Москва (назва не словянська!), яка з половини 14. ст. починає «собірати» («мірно і воєнно») навколо себе доохресні князівства. В 1246 р. захоплюють ті терени татари під проводом Бату, що доходить аж до Новгороду Великого. Згаданий вище історик пише:

«Ще в половині 13. ст. Москва була зовсім незначним і бідним уділом, в якому засіла княжа династія з роду молодших Мономаховичів. але дуже швидко вона почала рости, збільшуватись, і в половині 14. ст. московські князі придбали собі становище «Великих Князів» і гегемонію над усіма північними князівствами. Причиною цього росту інших князівств, на перехресті торговельних шляхів, і дуже зручна політика московських князів, які не зупинялися ні перед якими заходами, щоб укріпити свою владу, збільшити свою територію й забезпечити своєму князівству перше місце, рід московських князів не був численний і престіл переходив звичайно від батька до сина, земля не ділилась на дрібні уділи. Московські князі держались дуже лояльної, запобігливої політики щодо татар і це забезпечило їм велике князівство. Силою і хитрощами⁴⁰⁾ підбили московські князі під свою владу цілий ряд середніх кня-

зівств, і в другій половині 14. ст. значна половина московської території вже належала Москві. Князі московські трималися суворої централізації і придушували будь-який прояв місцевої самоуправи й громадського життя. Всі верстви громадянства мусіли відбувати службу державі, і влада князя не обмежувалась ніким і нічим⁴¹⁾».

1480 р. Іван III. скинув татарське ярмо. Отже — під татарами Москва пробула майже 250 р. Часу подостатком, щоб дечого навчитись і дещо перейняти! До руської основи*), мрійливо-романтичної з нахилом до лицарського здобування (князі Святослав та Ігор — Січ — Козацтво), релігійної, без забобонів і віри в темні сили, не фанатичної й толерантної, з нахилом до медитації (Сковорода, що його москвини — за своїм звичаєм — перешмуглювали в «першого русского філософа»¹²⁾), однак — індивідуалістично-анархістичної, — отже до такої основи фінський елемент додав своєї впертості, твердості, жорстокості, нетерпимості з нахилом до фанатизму в обстоюванні своєї віри і чогось темного, що тяжко окреслити і що пов'язане з кліматом і краєвидом (ліси й багна), повними прерізного «чортovinня». Такими були вже батьки майбутніх москвинів, коли вони руйнували Київ під проводом кн. Андрея Боголюбського. Татари за своє півтретя-столітнього панування лишили й собі слід у московській душі⁴³⁾. І не тільки в думанні князів і їх ближчого оточення, себто провідної верстви, але й широких мас («С волками жить — по волчьи вить!»). Той факт, що Борис Годунов, татарин з походження, міг стати московським царем, каже, що з одного боку відбувалося просякання татарського елементу в саму товщу москвинів, а з другого ці нові («новікі» — звідси й численні московські Новікови; в Німеччині — Ноймани; в Чехії — Новаки — й т. д.) були вже не чужі для неї (товщі). Такі Алімови, Апсеїтови, Архалукови, Татарінови, Татарови, Басманови, Ордин-Нащокіни, Кастамови, Корсакови, Беслендееви, Дондукови-Корсакови, князі: Девлет-Кільдееви, Бегільдееви, Тарханови, Стокасімови, Урусови, Юсупови і графи Олсуфєєви, Карамзіни, Кайсарови, Мустафіни, Муртузови, Куломзіни, Ламзіни, кн. Мансурови, Ромадановськіє,

*) Сліди цієї Руси залишилися в деяких назвах міст, що вкраплені в масу місцевих, ось як Красний Холм, Ярославль, Перемишль, Галіч, Владімір, Звенігород, тощо. Ба, в самій Москві є «Красная площадь», хоч москвини давно вже забули про те, що слово «красний» колись і для них означало красу, а не барву.

Аракчеві, Баскакові, Аксакові, Ахматові, Державіні, всілякі Бурдюкові, Курдюкові, Салтикові, Ханикові, Едігарові, Сафонові, Асланбекові, Бахметьєві, Аршаулові, Бурнакові, Артахові, Донаурові, Аргамачові, Дувани, Армякові, Ізметьєві, Ахметьєві, Архарові, Ізедінові, Арканові, Карабанові, Ащеулові, Караказові, Караулові, Арабажині, Кушакові, Ассєєві, Кулакові, Алєєві, Котлубаєві, Ахшарумові, Бастунові, Колпакові, Кобякові, Буслаєві, кн. Кудашєві, Калімові, Букретові, Букреєві, Бурундукові, Кізільбекові, Барабанові, Ломшакові, Басаргіні, Лошакові, Балмашові, Маслоу, Беклемішеві, Базарові, Бакчєєві, Сумбатові, Барханові, Рамазанові, Балханові, Бакланові, Тарабанові, Белендєєві, Бакуніні, кн. Тарханові, Бартєнєві, Берсєнєєві, Чердакові, Черпакові, Халтуріні й т. д. Це все Годунові різного формату⁴⁴). Це верхи, але на низах ми бачимо цілі села татарські на суто московському терені (мабуть з прибічної охорони чи баскаків, чи князів, або й решти татарських залог), ось як у Касімовському повіті, звідки рекрутувалися (аж до революції 1917 р.) офіціанти (кельнери) для найліпших петербурзьких ресторанів...

Татари дали стадність, нахил до спільного володіння, розгін, розмах, нахил до руху в теренах (кочовництво в пошуках ліпших місць)⁴⁵), сліпий послух проводів, фаталізм і лукавство.

13. 11 51.

Позавчора одержав 38 ч. «Монату». Там у розділі „Hinweise“ знайшов я надзвичайно цікаві речі, що посередньо мають відношення до вищесказаного.

Автор, захований під криптонімом «gm», у замітці „Marx auf dem Index“ стверджує, що в СССР впали жертвою цензури деякі твори К. Маркса. Прикладом, у загальному зібранні творів Маркса (29 томів, вид. Інституту Маркса-Енгельса) перейдено мовчанкою „Enthüllungen über die Geschichte der Diplomatie des 18. Jahr hunderts“ (первісно друковано в „Free Press“, Лондон, 1856—57 рр.), і що в II. томі советського видання, що охоплює саме вищевказані роки, нема згадки ні про цю публікацію, ні про її видання брошурою, що її випустила молодша Марксова донька Eleonor Marx-Akelling у 1889 р. Зауваги автора замітки такі цікаві, що я наведу тут більший уступ із неї:

«Те, чому московські володарі ці „Enthüllungen“ замовчують, цілковито зрозуміло. Бо вони стоять саме в разючому протиріччі до патріотичного викладу історії сталінізмом і рівняються, за

словами Рубеля, вирокові прокляття над новим советським писанням історії.

Коли, прикладом, видана Історичним Інститутом Советської Академії Наук «Історія Советського Союзу» намагається викликати враження, що нібито основоположниками російської держави були тільки чисто слов'янські племена, яким таким чином належить слава за всі розширення російської території, то Маркс у своїх „Enthüllungen“ є не тільки переконаним прихильником скандинавського походження основ російської держави, але він подивляє північних зайд (Eindringlinge). Правда, він при тому не йде аж до твердження, що в цьому норманському державному витворі треба добачати й колиску новітньої Росії, навпаки:

«В кривавому болоті (Schlamm) монгольського рабства, а не в суворій славі норманської епохи стоїть колиска Москви, і новітня Росія є ніщо інше, як дивне перетворення Москви». У той час, як Маркс не знаходить досить слів презирства, щоб затаврувати боягузку і плазливу поведінку московських князів, советські історики, повні патріотичних похвал для зручності, з якою ті князі вміли скріпити свою особисту владу й завели у своїй країні порядок. При змалюванні правління Івана I. (Каліти) офіційна «Історія Советського Союзу» ще стримана, але ця стриманість швидко зникає й обертається підчас опису панування Івана III. і його здобутків у безмежне захоплення: «Цьому князю пощастило всупереч своїй залежності від Золотої Орди, під зручним і лукавим використанням її розбиття, майже без застосування зброї, з Московського Князівства створити велику руску національну державу».

Супроти цього Маркс пише:

«Треба тільки змінити низку імен і дат, і буде ясным, як день, що поміж політикою Івана III. і теперішньою Росією існує не тільки подібність, але рівнозначність. Іван III. тільки удосконалив свого часу традиційну політику, що її Іван I. (Каліта) полишив йому у спадщину... Він був змушений свою потужність, що її він і справді досягнув, затаврувати перед своїм ворогом (ханом), але своїх рабів він мусів був засліплювати потужністю, якої він фактично не мав. Щоб виконати такі завдання, він мусів був обернути хитрість найпідлішого раба у справжню систему та її зуперстю терпеливістю раба здійснювати.

Саме неприхований гвалт став інтригою в такій системі інтриг, корупції й прихованої узурпації. Перед тим, як за-

бити свою жертву, він мусів був її отруїти. Одність цілі пов'язувалася в нього з роздвоєнням діяння через злодійкувате використання ворожої потуги досягнути прибутку, але цю потугу саме через її використання водночас послабити, щоб вона була готова дати себе вживати як знаряддя, — така політика була підказана Іванові Калиті питомим характером як панівної, так і опанованої раси. Його політика лишилася теж і політикою Івана III. І це є політика Петра Великого й сучасної Росії, як би часто не мінялась назва країни й характер зловжитої ними ворожої потуги⁴⁶). Правда, Петро Великий є винахідником модерної, російської політики, але він став таким тільки тоді, коли він давній московській методи підступного розширення відібрав її льокальний характер і позбавив її випадкових домішок та влив її в певну абстрактну формулу, узагальнив її цілі, а її мету так підніс, що її (тої політики) змагання до усунення певних обмежень могутности піднеслося до змагання досягнути безмежної могутности. Зберемо це все до купи: Москва зроджена й вихована в огидній і жалюгідній школі монгольського рабства. Свою силу вона здобула тільки тому, що стала в майстерстві рабства віртуозом. Навіть по своєму визволенні Москва, вже як панівник, і далі грала свою традиційну ролю раба. І це нарешті був Петро Великий, що поєднав політичну зручність монгольського раба з амбіцією монгольського володаря, що йому Джингіс-Хан у своєму заповіті визначив здобути Землю. . .»

Дуже тяжко говорити про душу народню і ще тяжче про дух, що ту душу живить і до чинів веде, бо не йде тут про щось раціональне, що можна в тямках визначити, класифікувати й на певне місце в ієрархії ідей чи просто думок за номером поставити, а йде про щось іраціональне, часом таке величезне, що аж приголомшує, як стихійна сила, а часом ледве схопне, як легіт весняного вітерця-теплокрильця, або відгомін далекої пісні, що замирає в безконечних просторах, — говорити про те все, що влітається в раціональне, нагинаючи й формуючи його на свій лад, і навпаки — згинається й вигинається під тиском того рацію, як якийсь покруч, а коли не сила, принатуритися до нього в хвилину власної слабости, щоб, передихнувши, знову виявити себе, але вже в змінених, відповідно до часу й обставин, формах.

Щоб зрозуміти психіку москвина й дивні вигиби його душі, треба звернути увагу й на так звану московську лайку. Я думаю

тут на увазі матірну (матерщина) лайку. І річ не в тім, що москвин таку лайку має⁴⁷⁾ (може, якийсь там народ має ще більш закандзюбену й більш перцювату), а в тому, що дивним дивом ця огидна лайка стала невід'ємною частиною москвина! Нею він висловлює цілий реєстр своєї душі: радість, горе, здивовання, гнів, свою ласку й ніжність до когось, презирство і т. д. — з відповідною модуляцією й інтонацією. Але цікаво, що в большевицькій партії ця лайка є головним (згори вділ і навпаки) «оперативним» словом. І нема дива, бо, кажуть, сам «хазяїн» неабиякий майстер у матюканні й amator матерщин. Чую, що ніби тепер розпочато (згори) в Советах кампанію проти вживання матюків. . . Це ознака дегенерації комунізму і його віддалення від суто московської лінії. . . Але куди?

Достоевський устами Раскольнікова каже про «незвичайних» і «звичайних» людей. Чи відчуває себе пересічний москвин, як такий, «незвичайним»? Думаю, що так. . . Це виявляється в його відношенні до інших народів, а воно є насмішкливо-глузливо-презирливе, висловлюване звичайно у здрібнілій формі: ось так поляк для москвина це був тільки «полячішка»; фін — «чухна белобрисая»; німець — «немчура», «німець-перец колбаса» і т. д. та оповідання, як німець зі свинею до Москви дійшов; француз — «французішка»; італієць — «італьяшка», «макаронщик»; японець — «япошка», макака; китаєць — «китайоз», «ходя», «чорт косоокій»; турки й узагалі з ними споріднені народи — «гололобие», «мухоедане»; білорус — «жабоед»; українець — «черкасішка», «хахол», «мазніца»; вірмен — «армяшка»; грузин — «кінтошка» й т. д. Це — непошана до самих себе, що, обернена в середину, обертає москвина в звичайного холопа «батюшки Сталіна», назовні ж у чванькуватість і задиркуватість, що їх відгуки чуються в поведінці і словах Громик, Маліків, Царапкіних та інших кремлівських «дьяков» та «подьячих», які якимось дивно подібні до своїх попередників: «думних дьяков» часів Івана IV., Олексія Тишайшого й ін. московських володарів. Самопониження, в якому чується якийсь садизм, ми бачимо й на самій горі: прикладом, підписи Івана IV. під деякими листами: «раб смердящий», або підписи Петра I. у листах до своєї дружини. Самопониження не щире, підступне. . . Справді — «уніження паче гордості» — самопониження вище за гордості. . .

А поруч із тим спробували б ви посадити боярина за царським столом не за «местом», або десь щось випустити (помилково, з неуваги) з довгого титулу Його Величності, або порушити певний

порядок взаємного шанування (в родині навіть, а зокрема коли мова йде про «самого», себто голову родини). Оте самохвальство: «Гром перемоги раздавайся», «Славни бубни за горами» й «Шапками закидаєм», а коли наб'ють, то: «да ми што — ти нічаво». «ето нечистий попугал»⁴⁸).

15. 11. 51.

Не треба пускати з ока й того факту, що це саме в Московщині зродилися й поширилися такі релігійні явища, як «скопчество»⁴⁹) й «хлистовщина» з їхніми «бугаями» та «богородіцями», — явища, перед якими американські мормони можуть здатися немовлятами. А поза тим у Московщині й до останніх часів (перед революцією, тепер не знаю) існував родинний звичай під назвою «снохачество», де обов'язки чоловіка насамперед виконував батько молодого⁵⁰). Річ непомисленна в Україні!

Отак споза елеяного обличчя народу-«богоносця» часто густо визирає обличчя зовсім інше: чортоносія. . .

Та не все таке сіре й чорне в москвині, що серце його весь час якась «тоска, как змея подколотная, гложет». Іноді прокидається в ньому, як промінь сонця крізь навислі олив'яні хмари, і щось наївне, дитяче освітлює здебільша «угрюмое» його обличчя. . .

Може це оте прадавнє, тільки припорошене віками, природою й подіями в них, **первісне**, що з соняшного розсміяного лісо-степового Півдня докотилося у своєму непереможному державному розгоні аж до похмурих боліт і суворих лісів Півночі? Оте первісне, що майже зникло і в теперішнього українця, звиклого впродовж дальших несприятливих для нього віків ховати під назверхньою байдужістю до довколишнього (чужого) світу свою душу і свої заповідні думки. . . Ось так москвин, як дитина, хоче вірити й вірить у те, що йому дужі кажуть і обіцяють. . . Практика його володарів — здавна усталена (якщо вона й різнилась, то взад — ступнем примітивності, наперед-ступнем рафінованості): колись його зверхники просто не «мали наміру—просвещать народ і вчити його грамоти, щоб не «зазорно» йому було, щоб бува «вредних» ідей не набрався, а головне, щоб не розпізнав, що всі вони, від царя почавши й на найменшому «земському ярисі» скінчивши, його обдурюють та з його «худого животішка» та «драного зіпунішка» салом обростають та собі «шуби соболіние» набувають. . ., щоб не знав, що й як було; тепер це все ніби інакше, тепер уже й неписьменних нема, а проте щодо «просве-

щення», книжки, тощо, то їж, що згори дають, про «розносили» й не «шкні!» «Правда» ходить по советському терені й дурить людей... Вислід однаковий! Вірив колись московський хлібороб царському ласкавому слову щодо поліпшення його нужденної долі, а що вийшло з того, про це пророчисто каже московська приказка: «Вот тебе, бабушка, і Юрьев день!» Скільки в цих словах гіркої розчарованості! Але нові покоління знову вірили в нові обіцянки та вірять і досі... Та як без надії на ліпше жити? Як не вірити, коли й недовірливий українець, що здавна вкрився панцирем, виковуваним з довговічного сумного досвіду («казав пан: кожух дам, та й слово його тепле», «обіцянка-цяцянка»), і той — за прикладом Улісса — улїг демагогії новітніх сирен, коли почув про те, що до серця його приросло, про... «земельку». І пошився черговий раз у дурні, необачний!

Але москвин свою «нівку» не дуже шанує, бо холодна вона, пісна й родить негусто... І доводиться йому животіти на «хлебушке с мякіной», «тюрю с редькой», або «штї пустие» сьорбати та «тощій животішко» свїй, з якого «порти посконние» під недоїду падають, ликом щораз тугіше стягувати... Тим то залюбки «уходїт» він з «нівки» своєї вбогої торгувати⁵¹) (ярославські офені), або на поклик царя чи там новітнього «маршала» «конно, ратно, оружно і збройно» котився на всі чотири сторони світу й чергового «турка» воювати, чужі землі під високу руку царя «пре-светлого» «приєднувати», особливо коли в перспективі ввижається можливість «погулять» та й у «тощюю мошну» дещо «сорганизувати» за рахунок переможеного (лиховісні «три дні»)! А як відомо, голодний ліпше воює, як ситий, не кажучи вже про пересиченого... А смерть? «Смерті не міновать!» «На міру і смерть красна!» Але в кінцевому висліді ці прогулянки закінчувалися для «подлога» смерда, що в живих залишався, за приказкою: «По усам текло, да в рот не попало», і «святую серую скотінку» (вислів про салдата, відомого генерала Драгомірова) знову загоняли в «хлевушко»... Свого роду казка-безконечник!

А володарі, провівши чергове «приєднання» чи пак — «освобожденіє», або відбившись від червоного «агресора» чи там «ізмєнніка», замість обіцяного «подносїлі» обдуреному (за його ж таки рахунок) в царевих кабаках «брагу хмельную»; і ось так вчорашній «незвичайний», здобувець-большевик, під чужим і гострим доглядом чергової оприщини обертався в «звичайного», що топив своє горе «неізбавное» в «зелене-віне». І все було в порядку: «девушкі» хороводи «водїлі» й «частушкі» співали,

баби на сонці зуби сушили, а понад усім викомарював підхмелений «камарінський мужик». «Хмельная брага» з часом у «казьонку» обернулася, а далі в «риковку», але суть була й є та сама: мужик ходив голий, босий, п'яний і «нос в табаке», а казна «денгу» призибувала для... високих мет: III Риму, «Ісесвітньої революції» й так далі...

17. 11. 51.

«Что менялось? Знакі і возгловія...
Тот же ураган на всех путях.
В комісарах — дух самодержавія,
Взриви революції — в царях...»

Так пише московський поет М. Волошин! Знаменні слова!

Чи були революції в царях? Безумовно були такі випадки, що їх можна назвати революціями згори. Бо іноді царські «перестроєнія» в Землі Московській, що мали в собі довші чи коротші доби «устроєнія», звичайно ламали ігвалтовно-брутально попередній уклад. Ось, наприклад, «собіраніє Русі» і зв'язане з ним встановлення самодержавства.

Навколо Москви сиділа «Русь» у вигляді князів-рюриковичів (інших ліній, на їхніх «вотчінах». Треба було ту «Русь» змосковщити, під одне (московське) лекало підігнати. Спочатку цей процес відбувався у формах глухої боротьби потай, шляхом інтриг при ханському дворі, купівлі, шлюбів, перетягування підупалих («захудалих») князів собі на службу, а нарешті — підступних убивств... З ослабленням татар і збагаченням московських князів ця акція прибирає відверто агресивний характер.

Завершником консолідації московського князівства й підбиття під себе більшості доохресних слабших князівств є Іван III., що по шлюбі з останньою репрезентанткою колишньої слави Візантії — Софією Палеолог — називає себе вже царем московським. Замість многоголового удільно-вічового порядку настановлюється суворо централізоване єдинодержавство. Іван IV. довершує діло Івана III. Він підбиває під себе Тверське князівство, винищує до ноги решту старих родів, що були притягнені на службу його попередниками, нищить їх, бо бачить у них небажаний йому дух гордості й самоповаги, і притягає до співробітництва нових людей. Нищить до тла самостійні вічові торговельні республіки: Новгород і Псков⁵²)...

Цитований мною вище Ернест Салтер так пише про цих двох царів:

«Дві найвизначніші особистості в історії Росії впродовж 16. ст. це безумовно Іван III. та Іван IV. Вони — трансформатори певного соціального процесу, що закінчився повною перемогою абсолютизму. Ці дві особистості здійснили абсолютистичну ідею і зробили її здобутком народньої свідомості⁵³). Рід Рюриковичів затріюмфував у них над іншими удільними князями російської землі (des russischen Landes⁵⁴). В запеклих колотнечах підбили вони собі досі більш чи менш самостійні держави і здійснили єдинопакування їхнього роду. Творення Московської Держави проходить за цієї доби у двох рухах: внутрішньому й зовнішньому. В лінії внутрішньої політики були підбиті сепаратистичні сили, встановлена міцна центральна влада, старі аристократичні роди були позбавлені їхньої незалежності й економічної сили. Реформа війська й новий податковий закон створили передумовини для пробою (Vorstoss) назовні. Коли турки здобули 1453 р. Царгород, розпалася Візантійська Держава, що доти була незаперечним вождем православного світу. Москва перебирає це у спадщину. Коли «другий Рим», а за такий вважано Візантію по занепаді Римської Імперії, занепав і собі, стала Москва «третім». «Два Рима впали, третій стоїть, а четвертому не бути», — формулював тогочасний церковний письменник. Ось так стали Рюриковичі « правонаслідникати » римських імператорів і придбали блиск великої традиції й «ізбраність» супроти інших родів російської землі. Як Іван III. 1505 р. помер, була Росія (Московщина! Авт.) на дорозі до національної держави. На створеній основі будував Іван IV. далі. Коли він, по жажливих колотнечах з боярськими родами, що полишили глибокі сліди в його характері (мова про нові спроби тих родів привернути захитані основи своєї потуги), проголосив себе на 17 р. життя за повнолітнього й почав правити (1547), дуже швидко виявилися, що на царський стілець сіла енергійна, розумна й пристрасна особовість. 1552 р. здобуває він Казань (татарське царство), 1556 р. Астрахань: татарське панування над Росією належить остаточно до минулого. 1557 р. розпочинає він великий наступ у напрямку Балтики. Цим він робить боротьбу за «вікно в Європу», остаточно завершеноу Петром I., робить панівною лінією московської

політики. Він веде цю боротьбу 25 років з невгавною енергією. І хоч вона закінчилася тяжкою поразкою, і Москва мусіла була відмовитися від уже раніше здобутого там, Іванові належить честь зроблення перших величезних зусиль у тому історичному змаганні, яке й посьогодні точиться й яке ще й посьогодні не прийшло до остаточної кінцевої розв'язки. За його панування здобуто Сибір, що було величезною компенсацією за поразку на півночі та північному заході. У внутрішніх справах він менше щасливий. Психопатологічний розвиток московської партійної боротьби і його власної особовості робить його втіленням терору⁵⁵). Він скошує боярські роди, як траву в полі. Він убиває в запальчивості свого власного сина. Він увесь просякнутий містичними уявленнями й привидами, пристрасний учасник релігійних і духових дискусій. . . В ньому з'єдналися на поворотному пункті російської історії великі лінії імперіяльної політики Росії з їх найвище деференційованим й комплікованим характером.

І далі Салтер наводить слова з обговорюваної ним книги (H. v. Eckardt, „Iwan der Schreckliche“):

«Все чого він досягнув, лежало в цій лінії: витиснути нову державну систему з новими людьми і з силами з самих себе й у власному стилі монументально, по-чудернацькому бароково, вибудувати, ось як собор Василя Блаженного. Намагався залишити по собі пам'ять і слід такі, на які ніхто перед ним не спромігся. Його прообразами могли бути Пророки Давнього Заповіту, Джінгіс Хан⁵⁶) і великі візантійські імператори. Однак Іван прагнув їх перевищити. Це було йому замало бути вважаним за спрчинника, — він намагався стати дороговказом для свого народу, як втілення ідеї російської теократії, подиву й немирущости».

Мимоволі згадуються тут слова М. Гоголя з кінцевого уступу «Мертвых душ», коли він каже про апокаліптичну «трійку» — Русь:

«Русь, куда несешься ты? Дай ответ. Не дают ответа. Чудным звоном заливается колокольчик; гремит і становітся ветром разорванный в куски воздух; летит мимо всё, что ни есть на земле, і косятся, настораживаются і дают ей дорогу другіе народы і государства. . .»

Щоб то тепер сказав Гоголь, коли б побачив сучасну кремлівську трійку: сам хазяїн «у корню», а Молотов з Берією як «прістяжние».

19. 11 51.

Іван IV. остаточно знищив удільних князів, князьків і родовитих бояр, що хоч і пішли були служити під «високу руку» царя, але все були підозрювані в непевності й бажанні знову грати колишню роль; цим він відкрив новим людям дорогу до державного апарату. Петро I. остаточно знищив служиле боярство й вікрив дорогу до вищих посад дворянам і просто безрідним, (як от вчорашній «пірожнік» Алексашка, пізніший світліший князь Меншіков), а поза тим він доценту зламав увесь старий московський давній лад, давши йому досі нечувані й небачені в Московщині форми.

Московське дворянство розгортається в усеросійське й починає грати роль при дворі, зокрема у гвардії, куди дворянських дітей почали були записувати на службу ледве не з пелюшок⁵⁷).

Починаються палацові революції з участю царської родини, зокрема — цариць. Так Єлисавета заточує в Шліссельбург імператора Івана VI; Катерина — Петра III. За мовчазною згодою сина-цесаревича (в дальшому імператора Олександра I.) вбивають гвардійські старшини Павла I. . .

Хіба ж це не «революції в царях», і коло них (двір)?

Але дві лінії лишаються незмінні: внутрішнє-самодержавство з централізованим бюрократично-поліційним апаратом і зовнішня імперіялістична в лінії «третього Риму» («зосоединеніє» і «присоединеніє»⁵⁸).

Нарешті приходить революція 1917 р., До речі, перша, що вдалася, приходить цілком несподівано для пп. революціонерів, що її були проспали. Ленін, а по нім Сталін зважуються взяти на себе роль Івана IV. (Грізного) й винищують до ноги стару провідну верству, ламають ущент старий устрій і цим відновляють зникле було «єдиненіє» царя з народом, хоч і в відмінних формах, але «дух самодержавія в комісарах» і пізніших маршалах лишається, як лишається й централізований бюрократично-поліційний апарат. Лишається теж і давня імперіялістична лінія «Третього Риму», дарма, що вона прихована тепер під гаслом «Всесвітня революція». Цікаве те, що й за царських часів, і за комісарських москвини охоче слухались своїх самодержавців і ретельно та завзято з вигуками «дайош» котилися «збройно» в

усіх напрямках, розбудовуючи III. Рим. Культ володаря-самодержавця (колись царя-«батьюшкі», тепер вождя-«батьюшкі») в москвинів був їхньою невід'ємною частиною⁵⁹), але апарату адміністративного москвин ніколи не любив. Це відбилося в гіркому ствердженні: «Жалует царь, да не жалует псарь»... І це тільки аж у другій половині 19. віку (течія протицарська в русі декабристів першої половини 19. віку, що її очолював Песталь, швед з походження, або Каховський — у кожному випадку не москвин, — була мала й не характеристична для того руху). З'являється виразна тенденція: «Долой царя!» Але тут до слова прийшла вже в великій кількості не московські революційні складники, а ті, для кого слово «царь» і його зміст були чужими, а саме: фіни, поляки, українці, а зокрема жиди з Литви, Польщі, Білорусі та України, що вели перед в усіх революційних колах⁶⁰). Безумовно такий Іван IV. був милий серцеві москвина з ширших кіл населення, бо ж це він «кузькіну матъ» і особисто, і руками опричників показував і «салазки загібал в трі погібелі» боярам і різним посіпакам боярським, що так давалися в знаку тому москвиніві...

Але тоді ще не сила була «незвичайному» з подлих людей москвиніві масово досягнути вищих ступнів урядової драбини: дух станового «средостенія» і самі ті стінки були ще заміцні. Петро I., зробивши справжню революцію, відкрив двері до панських покоїв і для «подлих людішек». І «незвичайні» з них широко посунули в ті двері... Досить пригадати казкову кар'єру вчорашнього «пірожніка», пізнішого св. кн. Меншікова, або коваля Акінфія Демідова, пізнішого мільйонера (кн. Сан-Донато). Правда, таке просування не завжди гарантувало від сумного кінця. Той самий Меншіков закінчив кар'єру засланням у далекому Березові, а Сперанський (пізніший граф часів Олександра I.) — Сибіром...

Нарешті Йосип «геніяльний», хоч і не коронований короною з хрестом, однак таврований п'ятикутною зіркою, з усіх названих вище самодержавців, став чи не найбільш **народним**, бо за нього приплив людей із широких кіл до вищих посад прибрав справді масового характеру.

І справді, різними каналами має можливість сьогодні його підданий, зокрема москвин (не забудьмо, що в Політбюро нема ніодного українця, там є один грузин, не рахувавши самого Сталіна, один вірменин, один жид, свояк Сталіна, а решта — москвини), вибитися на гору. Ці канали: партія з комсомолом, стахановщина,

«видвіженство», але головна передумова — це безоглядна відданість проводів їй безперечний послух кожному наказові згори з рівночасним запереченням себе і свого оточення... А що шлях такого вибивання на гору і пробування на цій горі зв'язані з приємністю рухатися в орбіті улюбленого вождя, але і з небезпекою стати коротчим на голову, або — в ліпшому випадку — опинитися там, «куда Макар телят не гонял», це для москвина, як сказано вже, річ від віків знана і звичайна... Тому москвин і каже: «От суми да тюрьмы не отречайся!»...

Ні, Сталін цілком відповідає духові москвина⁶¹!

І даремно комуністи, чи може ліпше сказати: «правовірні» комуністи (не москвини!), намагаються про нього й тих, що з ним і коло нього, писати, як про чужу московському народові шатію узурпаторів. І сам Сталін знає, що робить, коли всіляко підписить саме московський народ та лоскоче його душу підхліб'ями словами⁶²). Він знає, що робить, коли сьогодні провадить безпощадну «чистку» в літературах Казахстану, Грузії, Вірменії й України, коли Шаміля, що його досі уважали в СРСР за героя й борця за свободу свого народу, сьогодні зведено до ступня бандита, винищуючи в тих літературах будь-які натяки на національне «Я». Він знає, що москвині все це, як масло до каші когось «освободжать», а потім «замірять»...

Він знає, де справжня небезпека для нього міститься; це знає й москвин. Українець Сосюра дістав з Московії прочухана, бо наважився був заспівати на ноту: «любить Україну», хоч цей його спів був лише значно розрідженим відгуком Шевченкового⁶³):

«Свою Україну любіть,
Любіть її... во время люте,
В ostatню тяжкую минуту
За неї Господа моліть»

(1847, в Петербурзькому казематі).

Ще не вистачає духу Москві і Шевченка в бандити пошити, але як ще поживемо трохи, то й таке може статися...

21. 11. 51.

Прочитав оце я, що московські емігранти (НТС) звернулися до ген. армії Васілія Івановіча Чуйкова (герой Сталінграду, тепер головний командувач у східній зоні Німеччини), а разом з ним і до всіх його співробітників, щоб він очолив боротьбу проти Сталіна й режиму... Впрост не знати, що ця комедія має значити:

чи це наївність, чи провокація, чи димова запона, щоб дурити й далі Захід? І чого б то вчорашньому учневі-підмайстрові, а тепер увішаному від глотки до пупа орденами «його високопревосходительству» виступати проти Сталіна, що саме його із злиднів безпросвітних у люди вивів і за батька рідного для нього править... Що рука в того батенька важкувата, це нічого, бо й сам Василій Іванович нелегшу в межах свого пашалика має... І таких Чуйкових — сотні, пів-чуйкових — тисячі, чверть-чуйкових — десятки тисяч і т. д., себто, цілий апарат, наповнений перевіреними й надійними сталінськими «молодцами», стало й строго контролюваними «царевим оком», себто, МЗД і МГБ. А апарат той чималенький!

Тому дивуєшся коли читаєш ось таке:

„Die Russen kämpfen nun schon seit als hundert Jahren um ihre Freiheit, und selbst Sowjetregime, das seine Untertanen wie Sklaven in Ketten hält, preist mit ebenso schönen wie leeren Worten eben jenen Befreiungsgedanken, der es eines Tages zu Fall bringen wird“.

(Boris Schub, „Unser Freund Iwan“).

Хтось думкою багатіє! Все це словоговорення обертається ввесь час коло питання: яким способом усунути, в гіршому випадку — зменшити небезпеку, що в вигляді СССР зависла над світом? Зацікавлена в цьому найбільше Америка. І ось тут щораз більше і щораз настирливіше звучать голоси, які, твердять, що треба тут розрізнити два явища: «руський» народ і, мовляв, кремлівську шатію⁶⁴); перший є добрий і хоче звільнитися від другої — злої й небажаної для першого. А звідси: треба не війну вести, а розгортати в СССР революцію саме за допомогою «руського» народу. А коли вже й вести війну, то з тим, щоб у випадку перемоги обов'язково схоронити цілість і неподільність Росії...

Думаю, коли не припускати, що все це туман, щоб ввести в блуд ворога), що без допомоги саме немосковських народів (це ж вони, а не московські маси Іванів, усе були й є, а сьогодні особливо, духово гноблені й матеріально безпощадно використовувані⁶⁵) ad maiorem gloriam Mosquae, ніякої перемоги досягнути не можна... А коли навіть припустимо неможливе, що перемога така буде й без цього, то небезпека від цього не зникне, бо СССР перетвориться в чергову небезпеку. Думати про якусь там демократичну Росію, — це чистісінька маніловщина... Общинницько⁶⁶)-кочовницько-уходницький характер — цілковито суперечний осіло-хліборобському. Держава на такому підложжі

могла витворитися й удержатися тільки під абсолютистичною (охлократичною) зверхністю⁶⁷).

«Чи основна різниця між нами і тими, кого ми називаємо москалями, не полягає часом у тому, що в Московщині, в процесі творення нації, релігійно і мовно засимільовані елементи кочові монгольські одержали рішучу політичну перевагу над елементами осілими хліборобськими, над нашими рідними братами по крові, духу і культурі⁶⁸)...»

«Чи укладається, наприклад, у думці українського хлібороба назвати Архангельськ або Москву Україною, коли б Архангельськ і Москва були навіть в якійсь політичній залежності від України? І як зовсім нормально звучить те, що на Карпатах, як і на Камчатці, Манджурії, як і в Києві і в Константинополі, скрізь може бути Росія. Бо чи стара бюрократична та й нова большевицька общинницька Росія не була скрізь там, де станула російська армія, де став урядувати комісар чи ісправник і де зупинилися російські кочові кібітки?⁶⁹)».

І припускати можливість демократизації московського народу це даремна річ. Це однаково, що словами переконувати вовка в зайця обернутися. Культ небмеженого володаря (хана, царя чи вождя) був і є властивий москвині. І коли такий цар мав ще й прикмети рухливого вождя-здобувника, він був популярний. І москвин залюбки котився «яблочком» за таким вождем, колись під гаслом «За веру, царя і отечество», тепер за таким самим, тільки прибраним в іншу слівну форму: За комунізм, Сталіна й родіну». Та подібні общинницько-кочовницько-уходницькі нотки можна добачати і в суто українській давній «Січі Запорізькій», і в новітній Махнівщині, — скажуть мені. Але творцем гетьманської держави української був не запорізький, хоч і він свою боеву частку в боротьбу за неї вклав, а горовой козак, не уходник-здобувець, а осілий хлібороб, що сидів на власному хуторі.

«Чому наше національне відродження не почалось на землях общинницько-Запоріжжя, або серед нащадків запоріжців, скажім, десь на общинницьких станицях Кубані, а почалось воно власне на такій ненависній нашим соціалізаторам городовій, приватновласницькій гетьманській Україні серед осілого земельного козацтва і в Україні Західній серед осілої земельної правобічної шляхти?»⁷⁰).

І тому не диво, що такий найбільш наблизений до большевизму з усіх українських рухів, як Махнівщина, зародився й мав

успіх на теренах бувшого Запоріжжя і був адержавницький взагалі і якнайменш український своїм духом зокрема. Та все ж Січ Запорізька часів свого розквіту, мавши перед очима високу ідею оборони св. Хреста, витворила тип лицаря св. Хреста, і навпаки «архиправославна» Москва такого створити не спромоглася, бо там ідеї містилися в цареві чи вождеві, що був властиво погоничем, а де символом влади був і є батіг (посох Івана IV., або дубінка Петра I.), там про якесь лицарство нема що й казати.

«В історії Січі Запорізької треба розрізняти виразно два зовсім відмінні періоди. Перший до часів гетьманування Богдана Хмельницького, коли Січ була висунутим найдалі в Дикі Степи аванпостом хліборобської культури, козацькою лицарською школою для боротьби з кочовниками, — і перед другим по смерті Хмельницького, коли Січ, злигавшись з Татарами, стала аванпостом кочовників в їх боротьбі з хліборобами, стала пристановищем і опорою всіх тих півкозових (уходницьких, рибальських, ловецьких і т. д.) українських елементів, які стояли за неподільність козацьких військових земель і які були страшно незадоволені з заведення на «городовій» Гетьманській Україні приватного козацького землеволодіння. Але позаяк ця перемога приватного землеволодіння була наслідком стихійного процесу інтенсифікації та ширення хліборобства й перемоги плуга над степом, то нова Січ, заступниця степу, мусіла в цій боротьбі з плугом упасти».

23. 11 51.

Щоб похопити, чому це Йосип Чорнотаврований бере курс на Івана III. й Івана IV. і чому він цим стає близький широким колам москвинів, треба уважно поміркувати над ось цими словами геніяльного В. Липинського:

«Поки «пани» були такими самими рабами, як і «народ», поки вони не сміли проявляти ніякої власної матеріальної й політичної акції, а мусіли робити тільки панщину цареві таку саму, як і народ робив їм — але не як панам, тільки як рабам царським — доти в пасивності й нерухомості благоденствував народ і доти влада охлократичного⁷²) царя, оточена ореолом всемогутности, перед якою тремтять пани, мала повний моральний авторитет серед пасивних народніх мас і була — як і вони — непорушна. Всі спроби нечисленних здемократизованих клясократичних елементів

підняти народ проти царя кінчалися для них трагічніше, ніж у Франції⁷³), бо тут вони були без порівняння менше численні і ще більш розпорошені та дезорганізовані. Повстання декабристів, повстання української правобічної польонофільської шляхти з її «золотими грамотами» до народу були знищені руками самого народу, навіть без великого зусилля з боку охлократичного державного апарату. Не від здемократизованих та дезорганізованих класократів, не від мякотілих російських «каючихся дворян» прийшла загибель для старої охлократичної Росії — і, мабуть, не від всяких соціал-демократів, не від «каючихся» вже тепер «пролетаріїв» прийде загибель для нової Росії большевицької...»

25. 11. 51.

Цікавим є те, що в цьому концерті, якого ініціатором був Кеннен, майже не чути саме чисто московських голосів, бо тих, що оце принагідно відгукуються на голос Кеннена, годі вважати за такі. А. Керенський у рахунок не йде, саме вже прізвисько дуже підозріле... Але зрештою ось що писав про Керенського москвин Мережковский, розкриваючи «соглашательскую» роллю його тих часів (1921):

«Не вмешивайтесь в русские дела, говорите вы, а мы говорим: невмешательство против большевиков — вмешательство за них. Невмешательство — соглашательство, предательство, Русское і всемірное. Кто предал Росію большевикам і уже три года предают? Соглашатели — Ллойдж Джордж одін і Ллойдж Джорджі бесчисленние; Керенский одін — і бесчисленние Керенские. Если Керенский вернется в Росію, то как его встретят? Растерзают? Нет, он сам расщепится прахом»⁷⁴).

Саме московських голосів не чути, але «російські» підголоски є. Ось хоч би й Борис Шуб (до речі, автор біографії В. Леніна) рекомендує себе читачам, як «російського» громадянина, революціонера». Під час Берлінської бльокади він був політичним радником висилача «Ріас». Пригадую я собі з моїх гімназійних часів (Єлисавет на Херсонщині) жидівку-гімназистку Женю Шуб, теж революціонерку. Чи не такий самий «русский» і Борис, як була «русскою» ота Женья⁷⁵). Або Давид Й. Даллін, що його редактор „Monat“ Мельвін Ляскі, рекомендує читачам, як «русского историка»; тепер живе в Нью-Йорку. Або француз Раймон

Арон. Сумніваюся, щоб ті всі русськіє» — при всій їхній гостроті ума й аналізу — могли б справді розкрити такий феномен, як «большевизм». . . І в їхніх порадах є якийсь фальш. . . «Русській» народ ніколи не любив ніодного свого уряду, завжди бунтувався проти нього, але ніколи не міг його скинути, за винятком єдиного випадку в 1917 році. Але це був рік війни і при тому нещасливої!

Я пережив т. зв. революцію 1905-1906 рр., що не вдалося, але та революція вибухла безпосередньо по нещасливій війні з Японією. А вже 8 років потому російські війська йшли бадьоро й весело воювати «германа» в «обороні» «Вери, царя і отечества». . .

Тверджу з усією рішучістю, що коли б І. Світової війни не було, або вона була б переможною для Росії, ніякої революції 1917 р. не було б. І Ленін помер би не в Москві, а в Швайцарії, і його «моці» спочивали б деінде, а не на Красній Площі, а Сталін і досі б сидів над берегом якоїсь Лени чи Єнисея і розважав би про «бренность» всього земного. І ще одне слід не забувати, а саме: коли силові відношення революційної потуги до царської було, скажімо, як 15 : 100, то тепер таке є 0 : 100, а система урядового догляду за населенням, його сугерування й виучка в большевиків у багато-багато разів досконаліша за таку ж царських часів; і зрештою — ось хоч би про ту свободу слова, що була за царських часів, і не подумати за большевицьких, а розправа з небажаним для уряду елементом куди безоглядніша й жорстокіша тепер, як тоді. . .

27. 11. 51.

«Незвичайні» тон задавали й вели, «звичайні» співали та волю погоничів вволяли. . . І ніякої ніби проблеми тут нема, звичайна річ у всіх часах, у кожного народу і в кожній державі: активна меншість, що веде, і пасивна більшість, що її ведуть і женуть. . . Але проблема тут не в активних, як таких, а в тому, що ті справді московські активісти належать саме до «незвичайних» у розумінні Достоевського. Загострюється справа однак ще й тим, що проблема ця і все з нею пов'язане прибирає світового масштабу, ба, щось більше — характеру апокаліптичного. . .

Все це вже виходить із рамок країн, націй, держав, суходолів, трьох вимірів і т. д. і з прискореною швидкістю летить кудись у незнане. . . І не знати: чи в безодню Звіря, чи в високості Ангела. . .

Історія Московщини з її перетворенням в «Єдиную Неділімую Росію» дуже подібна до історії перетворення Франції Капетів у

«Єдиную Неделімую» Францію, де так само були «замирени», «присоединени» і «освоєні» й ось так «освободжені» Нормандія, Провансаль та інші іногородці. Ба, і «антихриста» в постаті Наполеона І. французи мали, як москвини в Петрі І., але все це було льокальне й льокальних масштабів...

Тепер з нечуваним досі розвоєм техніки все це прибирає масштабу глобального...

Так, так, ніби ніякої проблеми й нема. Що ж — по одному боці активісти (правда, в скарикатуризованому вигляді), ось як Чічікові, Ноздрьові чи там Чертопханові (теж номен-омен), а по другому пасивісти — дяді Міняї й Мітяї та Недоплюскіні всілякі, ім'я же їм легіон. Річ, мовляв, звичайна! Але дивні слова каже Гоголь про те, як з того взаємно-спілкування «незвичайних» із «звичайними» породжується й зростає щось таке, що має всі ознаки чудища «обла, стозевна і лайя»:

«Що много предстоїт совершить всему походному екіпажу, состоящему из господина средних лет, брічки, в которой ездят холостякі, лакея Петрушкі, кучера Селіфана і тройки коней, уже извесних поименно, от Заседателя до подлеца Чубатого. І так, вот весь налицо герой наш каков он есть! Но потребуют может быть, заключительного определения одной чертой: кто же он относительно качеств нравственных? Стало быть, подлец? Почему же подлец? Зачем же быть так строгу к другим. Теперь у нас подлецов не бывает: есть люди благонамерение, пріятние, а таких, которые би на всеобщій позор выставили свою фізіономію под публічною оплеуху, отищется разве каких-нибудь два-три человека, а і те уже говорят теперь о добродетели. Справедливее всево назвать ево хозяін, пріобретатель⁷⁶⁾ Пріобретение — вина всево: из-за нево произвелісь дела, которм свет дают название не **очень чістих**... Не так лі і ти, Русь, что бойкая, необгонімая тройка, несъошся? Димом димітся под тобою дорога, гремят мости, всьо отстают і отстаются позаді! Остановілся пораженний Божьім чудом созерцатель: не молнія лі ето сброшенная с неба? Что значить ето наводящее ужас двіженіе? І что за неведомая сіла заключена в сіх неведомых свету конях? Ех, коні, коні, что за коні! Віхрі лі сідять в ваших грівах. Чуткое лі ухо горіт во всякой вашей жілке. Заслишалі с вишини знакому песню — дружно і разом напряглі меднє груді і, почті не тронув копитами землі, превратілись в

одні витянуті лінії, летячі по воздуху, і мчіться вся вдохновенная Богом!... Русь, куда ж несешься ты? Дай ответ! Не дают ответа. Чудным звоном заливаются колокольчик; гремит і становиться ветром разорванный в куски воздух і летит мимо все, что не есть на земле і косясь стараются і дают ей дорогу другие народы і государства⁷⁷).

«Міленькій» і «душка» Павел Івановіч Чічков, що приторговує «мертві душі», обертається в якогось «хазяїна-приобретателя», від якого вже не «лавандовою водичкою», а просто сіркою відгонить, і наближається ось так до сучасного нам «хазяїна» (як залюбки називають партійці між собою свого секретаря, чи інакше — отця народів), що вже не скуповує «мертві душі», а масово їх виробляє, щоб по їх трупах бездушних доповзти до трону світу... Так, так, амплітуда явища «незвичайних» є дуже широка (від ембріонального стану аж до повного розквіту); це якась тисячоголова гідра, з якої в процесі самопожирання виляються апокаліптична Бестія вже не льокального, а глобального характеру...

Передчував це не тільки українець Гоголь, а передчував це й чистий та родовитий москвин К. Леонтьєв († 1891), філософ, до речі, мало знаний, мало читаний і мало шанований своїми земляками (чи не тому, що він їм таки правду казав?), коли писав:

«Несподівано — з наших державних надр, спершу безстанових, а далі й безцерковних — ми родимо Антихриста⁷⁸).

Різного степово-кочовницького елемента, що з незапам'ятних часів усе напливав в Україну зі Сходу, було більш, як подостатком⁷⁹), але він не вибивався наверх і не опановував проводу з середини, бо Україна швидко його освоювала (українізувала) і втягувала у свій власницький осіло-хліборобський обіг. Та все ж ця кочовницько-общинницька тенденція час від часу давала теж про себе знати...

В давнину це були так зв. «татарські люди», як їх з погордою називав український хлібороб, а за останніх часів ця тенденція пробилася собі дорогу в вигляді наших «незалежників» (с-деки) і «боротьбистів» (с-ери), що потім стали УКП-істами і нарешті були вже змушені стати КПБУ-істами. В дальшому дехто і з молодшого покоління й собі намагався стати 100-відсотковим комуністом, але їм усім ніколи не вдалося (бо вони органічно не були спроможні на це) стати більшовиками такого змісту, зразку й поведінки, як того вимагав більшовизм Москви й москалів...

Не склав іспиту на такого більшовика навіть старий член соц.-демократичної партії більшовиків і особистий друг Леніна,

Микола Скрипник. . . А про тисячі й тисячі інших, менших нема що й казати. . . Їх трагедія була в тому, що вони могли стати 100 відс, комуністами, але не могли стати правовірними большевиками!

Все вони робили, що від них вимагалось: вони зрікалися родини, стану, оточення, нації, а все ж не могли заслужити ласки Москви⁸⁰).

Було щось, що з одного боку змушувало Москву нашорошувати вуха й вітрити носом при ближчому знайомстві з українцями, а з другого — цих останніх відкидало від останнього кроку в бік большевицької Москви. . .

Чи не було це підсвідоме відчуття, що цей останній крок це родаж душі чортів?

І недарма С. Підгайний у своїй книжці «Українська інтелігенція на Соловках» (а він сам на Соловках був і бачив там різних «знатних»⁸¹) в'язнів з вищих урядових кіл сов. України) приходить до висновку: «Українці й большевизм — речі, що одна одну виключають» (стор. 87).

29. 11. 51.

Ще одне:

Я, за своїм звичаєм, намагаюся речі називати їхніми іменами. І можливо деякі мої слова про підголосків натиснуть на їхні вразливі «руськіє» нагнітки. . . Про це свідчить ціла низка артикулів з-під пера моїх земляків, що намагаються відкинути наклеп про антисемітизм українського народу. . . Бо, бачите, ті «руськіє» нагнітки цілком несподівано викликають у їх власників верескливу слівну реакцію про антисемітизм українців. Це немов би ілюстрація до відомого прислів'я «В огороді бузина, а в Києві дядько. . .» І тут із жалем мушу зазначити, що відповіді моїх земляків на ті закиди не відповідають повазі українця. В них є щось від вибачення, запобігання, щось від «моя хата з краю» та «я не я й кобила не моя», одне слово — різні квітки з китиці, що має назву комплекс меншевартості. . . В добу Хмельниччини (перед нею, за неї і почасти безпосередньо по ній) жиди безумовно були безпощадно винищувані українським народом. . . Але ж це було повстання, що нарешті розгорнулося в велику національну революцію, проти польського панування й польських канчуків. Під час цієї революції поляки й українці один одному пардону не давали і все винищували до ноги. . . І ось між цими двома жорнами опинився третій чинник, що однак не радів, а

гірко плакав. Це були жиди. Удар український, скерований у поляків, посередньо впав і на жидівські голови. Чому? Бо жиди були відпоручниками польських панів в Україні, були їх фінансовими дорадниками, мандаторами, а то й арендаторами польських панських посіlostей в Україні. Отже — це не була якась специфічна помста українця жидові, а це була боротьба не на життя, а на смерть проти всього польського, в якому б вигляді і в якій би формі те польське не виявлялося⁸²). В дальшому бізі подій ми не чуємо про якісь специфічно протижидівські виступи в Україні, аж до часів кінця XIX. і початку XX. ст., коли оце твориться слово «погром» і зловісно повзе по містах і містечках України. Найбільшого розголосу набрали два такі «погроми» — в Кишиневі і в Одесі (1905). До речі, обидва міста типово не українські. Кишинів це столиця Бесарабії, де гро населення — молдавани, а Одеса («мама»), як портове місто, мала дуже сорокате населення (італійці, греки, болгари, німці, караїми, жиди, турки й т. д.) і славилися своїми «босяками». І зрештою це сьогодні відомо кожному, що обидва ці «погроми», як і решта менших, були організовані царською адміністрацією за певним штандартним зразком, з одного боку — як остога для жидів за їх надто жваву протиурядову революційну діяльність, з другого — щоб відтягнути увагу населення від себе і скерувати її на інший об'єкт, і з третього — це було свого роду жниво для поліційних чинників, бо ж залякування «погромами» чи самі погроми це була «прибуткова стаття» поліційних російських органів: фактично страждала при «погромах» жидівська дрібнота й біднота, тоді як багатії були забезпечені від неприємностей за відповідну «мзду» тою ж таки поліцією.

Нарешті доходимо ми до революційних часів 1917 й дальших років, часів українського визвольного змагу. Тут повторюється те, що було за Хмельниччини, з тою однак різницею, що тепер український удар скерований проти Москви й москвинів.

Окрім різних невеличких протижидівських ексцесів, на території України був, властиво, тільки один справді великий і не менш огидний, а саме в Проскурові.

Нема де правди діти: безумовно ганебна й жалюгідна подія. Але чи був це «погром», уплянований згори, чи був він скерований проти жидів, як таких, себто: чи в основі лежала якась «расова» ненависть з боку українців до жидів?

З того, що я знаю (а я був тоді в Волочинському), це була самочинна акція т. зв. отамана Самисенка. Тогочасний уряд

український був тут ні при чому; він був заскочений тою подією так само, як і проскурівські жиди...

Невиключене, що могла тут діяти якась провокація⁸³) щоб здискредитувати українців і їхній змаг!

Треба також узяти під увагу, що за тих буревійних часів, часів революції, не було не лише міцного державного апарату, а навіть сталої влади над певною територією: все, включно з урядом, було в русі, на колесах. Точилася запекла боротьба з московським червоним більшовизмом з одного боку і з московським чорним (хоч він себе називав «белим») — з другого...

Українське жидівство, в цілому орієнтоване на вдержання «Єдиної Неділимой Росії», займало вороже становище до українських визвольних змагань і заангажувалося активно по червоному московському боці й пасивно — по чорному... Ну, а де ліс рубають, там і тріски літають...

Чому це так робило й тепер робить жидівство?

Хто цікавий це знати, хай прочитає книжку Ландау (Алданов) «Сумерки Европы», що вийшла свого часу в Німеччині (перед Гітлером). Дуже повчальна книжка!

Ні, була ненависть до поляків, зокрема до польських (власливо спольщених українців!) панів, була ненависть до москвинів, зокрема комуністичних, і була ненависть до їхніх посіпак-підпомагачів, бо в знаки українцеві давалося не так «пани, як підпанки...»

На жаль, якраз жиди — в минулому по польському боці, а в теперішньому по московському — грали ролю таких посіпак... Як що й були світлі виїмки (хіба з-поміж сіоністів), то вони тільки підкреслювали правило.

Ненависть?

Ні, я б сказав скорше, що серед української інтелігенції був навіть певний сантимент до жидівства, що виявлявся у шлюбах. Ось ті інтелігенти українці, мені особисто знані, які були одружені з жидівками: В. Винниченко (письменник, член Директорії), Максим Славинський (журналіст, посол УНР в Чехословаччині), Кость Лоський у першому шлюбі (головний комісар України в 1920 році, згодом професор Українського Вільного Університету в Празі), Шеретюк (відомий український есе-єр), др. Олесьюк, др. Сірко, економіст Шадлун, сотн. Ілько Чуденко, Іл. Косенко (ред. «Тризубу»), публіцист М. Лозинський, нотар Ів. Рудницький, що його діти оце й тепер грають значну ролю в Україні по обох боках залізної завіси... А скільки таких, що я їх не знаю!

Я хотів би одначе, щоб із жидівського боку, наведено хоч би такий короткий список жидів, одружених з українками!

Думаю, що це нездійсненне бажання, бо в жидівстві можна зауважити якесь стихійне (расове чи може таке, що впливає з відчуття своєї «обраности» у світовій історії) відштовхування від Українства.

Ба, я сказав би навіть ненависть!

І Шварцбардт стріляв не в С. Петлюру, бо Шварцбардт, як агент французької розвідки на теренах України, мусів був добре знати, що особисто С. Петлюра тут якнайменше завинив. Шварцбардт стріляв в Українство!

С. Петлюру він убив, але Українство живе й буде жити! І тому мене дивує, як це воно так, що жида, люди з головами, з твердим і обрахованим підходом, і посьогодні посередньо виступають проти Українства, піддержуючи повною парою концепцію Єдиної Неділимої... І тут я змушений сказати пару твердих слів до жидів:

Панове жида! Від віків ви жили на нашій землі: Жили ви переважно з посередництва. Ми не вимагаємо від вас любови до нас. І коли ви, як роджені на тій землі, не хочете брати участі в змаганні її до свободи, поруч з її дітьми, себто, коли ви почуваєте себе тільки принагідними **гiстами** на тій землі, то тоді, щоб в очах дітей її не обернутися з „*hospis-iv*“ у „*hostis-iv*“, ви повинні додержуватися неписаного закону, що обов'язує на цілому світі, — закону про гостя й його поведінку супроти господарів...

А ті люди типу «від одних відстав, до других не пристав» — сумний продукт асиміляторської лінії — мабуть, ніколи не зрозуміють свої сумнівної ролі супроти визвольних змагань Українства.

Але я маю надію в Бозі, що Ізраїльська Держава зрозуміє це швидше, бо її творці й будівничі зрештою пройшли вже той тернистий шлях, яким оце ще намагається йти Україна.

ПРИМІТКИ

ДО ЗАПИСУ З «ЩОДЕННИКА ЛЮДИНИ, ЩО ЇЇ ОТОЧЕННЯ НЕ РОЗУМІЄ, НЕ ХОЧЕ АБО Й НЕ МОЖЕ РОЗУМІТИ».

12. 10. 51 — 29. 11. 51.

¹⁾ «Америка й будуччина Росії („Foreign Affairs“).

²⁾ „Der Monat“ (Berlin, 1951, ч. 37).

³⁾ Fedor Stepun, — „Vergangenes und Unvergängliches. Aus meinem Leben“. 3 Bände, Koesel - Verlag. München. (Охоплює 1884—1922 pp.).

В дальших своїх розважаннях („Der Monat“) Ф. Степун пише:

«Тільки не можна допоручати необережне прийняття ранньої большевицької формули, яка, правда, ніколи не покривалася з большевицькою практикою: самовизначення меншин аж до права їхнього виділення з русської держави. І це не тільки з господарсько-політичного ґрунту, що його Кеннен уважає за рішальний для взаємовідношення між Україною й Росією («Господарсько-політично є Україна така сама частина Росії, як Пенсильванія є частина Сполучених Держав Північної Америки»), але також з ґрунту більш принципового й загальнішого. Це впрост не зрозуміле, чому взаємовідношення поміж частиною і всеохопливим цілим (я тут маю на увазі: поміж певною народньою меншиною й державним цілим) має бути впорядковане цілковито однобічно на основі волевияву частини з ігноранцією волевияву цілого. І ще в той час, який безумовно настановлений на понаднаціональну синтету і проти всіх націоналістичних самозамикань (Abkapselungen)».

Так, так, і це пише професор про час, коли ми є свідками, як прибирають на силі саме націоналізми (Ізраїль, Ірак, Єгипет, не кажучи про Індію, Пакистан, Індонезію, тощо), що їх майстерно використовують большевики через короткозору й захмарену «чимось» недотепністю, щоб не сказати сильніше, Кенненів і Степунів...

⁴⁾ Або з літератури, та й то специфічно ліберально-революційної, без Аксакова, Каткова, Кіреєвських, Хомякова, Леонтьєва, Лескова, Достоевського й інших «реакціонерів», не кажучи вже про давню московську літературу з «Домостроем» на чолі.

⁵⁾ Варіяція на тему «Переступ і Кара» (Достоевський).

⁶⁾ Вчорашній комуніст, тепер бургомістр Берліну (Захід); за першої світової війни був у полоні в Росії, а за перших років існування СРСР грав там визначну політичну роль. Він вважає себе також за знавця «руського» народу, бо каже („Der Monat“ 1951, ч. 37): «Я якось уже на одному зібранні з приводу німецько-руської дружби сказав, що маю надію ще раз в рускій селянській хаті попоїсти разом з руским селянином каші (Kascha), і можливо тільки ті, що Росії не знають, не зможуть похопити глибокий сенс цього прагнення».

Ось така підстаркувата й типово німецько-сентиментальна балаканина стоїть сьогодні супроти твердого п'ястука советського червоно-армійця, що його Сталін ставить на найвищий п'єдестал!

⁷⁾ «Голос Народа», Мюнхен, 15. 7. 51 р.

⁸⁾ Перекладено з німецької; див.: Boris Schub, „Unser Freund Iwan“ („Der Monat“, Berlin, 1951, ч. 30). Ця стаття це витяг із книги того самого автора „The Choice“ (Duell, Sloan and Pearce, New York, 1951). Борис Шуб підчас берлінської бльокади був політичним радником радіовисильні „RIAS“.

⁹⁾ Вже по написанні повищих рядків я одержав підтвердження моєї оцінки Сталіна. Так у 38 ч. «Монат»-у його редактор М. J. Lasky у статті «Черчил і Сталін» наводить слова Сталіна до Черчіля: „Möge Gott dieses Unternehmen fördern!“ і додає у примітці:

Сталінська політична реторика є дивовижна своєю тактичною здібністю принатурюватися. В 1939 р. Сталін підніс шклянку шампанського до голови нац.-соц. (нім.) делегації для переговорів, щоб сказати тост на честь Адольфа Гітлера: «Я знаю, як дуже любить німецький народ свого Вождя». До японців він сказав: «Зрештою всі ми азіяти». З Рузвельтом і Черчілем він говорив про Бога і про добротливе Провидіння, тоді як советський офіцер генер. штабу пише про таку заувагу Сталіна з 1943 р. (Iwan Krylow, „Sowiet State Officer“, London, 1951), коли **Вождь** (з прогнаною чутливістю хамелеона) одягнув посипану орденами уніформу і прийняв новий титул: «Я приймаю титул **маршала** ... бо в цей момент головна небезпека лежить у бонапартизмі. Як що завтра головна небезпека прийде від Церкви, то я, не гаючи і хвилини, піду на зустріч прагненню Православної Церкви, щоб я став її Патріярхом, і я відправлю літургію в Кремльському Соборі».

Генрих IV. французький може пухнути від заздрости у своїй могилі: грузин його переплюнув!

¹⁰⁾ Вдруге. Першу жінку (Лопухіну) він постриг у черниці, а сина з першого шлюбу (Алексія) замордував.

¹¹⁾ З того часу, як правило, російські самодержавці могли одружуватися тільки з чужинками!

¹²⁾ Як відомо Єлисавета закохалася в красуня співака придворної капелі, Олексу Розума, українського козака з Чернігівщини, й одружилася з ним потай.

¹³⁾ Ось невеличкий, ясна річ, далеко неповний, список німців, що я їх прізвища згадав з пам'яті, німців, що грали ту чи іншу роллю, іноді дуже високу (міністри, губернатори, командуючі військами, генерали, адмірали, «градоначальнікі» й т. д.) в адміністрації Російської Імперії, головню за мого й мого батька часів (царювання Олександра III. й Миколи II.):

Адельсон, ф. Астенберг-Віонт, гр. Адлерберг, Бурман, бар. ф. Будберг, гр. Борх, бар. Бльомберг, ф. Баумгартен, Бельгардт, бар. Більдерлінг, бар. Віспінг, ф. Бетхер, ф. Бетіхер, Бунге, бар. Боде, ф. Бенкендорф, Барк, гр. Берг, Балк, ф. Вітте, бар. ф. Брінкен, ф. Брінкман, св. кн. Вітгенштайн (Сайн), ф. Валь, ф. Вільперт, Волькенштайн, Вульферт, бар. Гойнінген-Гюне, Гершельман, Гросман, Глазенап, гр. Греббе, Герногрос, Ф. Гротен, Гірс, Ф. Грінберг, бар. Гревеніц, бар. ф. Грейфенфельс, ф. Гіленшмідт, ф. Грюнфальд, Грессер, ф. Дрейер, ф. Дерфельден, бар. Дрізен, бар. Драхе - ф. Драхенфельс, ф. Ексе, ф. Ессен, Здекауер, бар. Зальца, бар. Ікскуль, бар. Ікскуль ф. Гільденбанд, Коцебу, ф. Кубе, бар. Каульбарс, ф. Кауфман (туркестанський), гр. Кайзерлінг, гр. Клейміхель, Ф. Клейгельс, бар. Корф, гр. Келлер, Клюке - ф. Клюгенав, герцог Лейхтенберзький, гр. Лямсдорф, Ляндсберг, ф. дер Лауніц, ф. Лампе, Лігнау, бар. Меллер-Закомельський, Лемке, бар. Местмахер-Будде, ф. Мейер, бар. Медем, бар. Майдель, ф. Моріц, бар. Мейендорф, ф. Міллер, бар. Маас, бар. Менгден, Нейгардт, Нідерміллер, бар. Нольде, бар. Нолькен, Ольденбург, принц Ольденбурзький, бар. Остен-Саксен, Петерс, ф. Плеске, бар. Позен, ф. Плеве, бар. Піляр ф. Пільхау, ф. Пістелькорс, Прітвіц, Пальшау, гр. Пален, бар. Рооп, ф. Ротт ф. Рейценштайн, ф. Рененкампф, бар. Рауш ф. Траубенберг, бар. Розен, ф. Раух, ф. Раабен, ф. Ріхтер, ф. Рейнбот, Розеншільд ф. Паулін, бар. Таубе, Тотleben, бар. ф. Тізенгаузен, ф. Трейчке, бар. Торнау, ф. Фітінгоф, Шель, гр. Фредерікс, ф. Фелькерзам, Фальц-Фейн, бар. Унгерн-Штернберг, бар. Штейнгель, бар. ф. Штемпель, бар. Швахгайм, бар. ф. Шілінг, Шванебах, ф. Штюрмер, бар. Цеге ф. Мантейфель, бар. Штакельберг, бар. Стааль ф. Гольштейн, бар. Стааль, Саблер, ф. Сіверс, Старк.

Я не кажу вже про звичайних німців, що я їх особисто знав: ремісників, купців, молодших старшин, урядовців і т. д., отих різних Шварців, Шульців, Бекерів, Шмідтів, Мейерів, Гемпелів, Фааців, Альберів і т. д. і т. д.

Не треба й того забувати, що німець Грот дав першу солідну систему московського правопису, німець Даль склав словник живої моск. мови, німець Гільфердінг записав в Олонецькій губернії київські «биліни»... Це ж німці: полк. Семенівського гв. полка Мін, полк. Преображенського гв. полка Ріман, ген. від кавалерії ф. Реннекампф, ген. МеллерЗакомельський, ген. від кав. ф. Каульбарс і т. д. спасли в 1905—06 рр. трон і задавили революцію.

Це онімчення Росії, зокрема її правлячої гори (по Петрі І.) видно хоч би з того, як при дворі, замість давніх «стольників, сокольнічих, конюших, стремянных» і т. д., з'явилися гофмаршали, егермейстери, шталмейстери, бореитори, фореитори, тощо, а в державному апараті, замість «думних дяков», впрост «дяков» і под'ячих — сенатори та губернатори, асесори, реєстратори, тощо.

¹⁴⁾ Про цю легенду багато написано. До речі, одним із дослідників її був і представник династії Романових, історик, вел. кн. Ніколай Михайлович (здається, жив останньо — перед І. світ. війною — в Англії, наслідком одруження з нерівнорядною його стану особою, коли не помиляюсь, внучкою Пушкіна; вона носила — по шлюбі — прізвище гр. Торбі.

¹⁵⁾ Поминувши вже той факт, що з розширенням Імперії та захопленням чужих земель до її центру й до її адміністративних клітин почали просякати українці, поляки, кавказці, зокрема грузини й вірмени. Досить тільки згадати такі прізвища, як Безбородько (канцлер), Ф. Прокопович, Троцинський (сенатор) — українці; гр. Лоріс-Меліков (мін. внутр. справ за часу Александра II.), гр. Делянов (мін. народ. освіти за часу Миколи II.), Абамелек-Лазарев (князь), Лазарев — вірмени; св. кн. Шервашідзе, св. кн. Імеретинський (варшавський генерал-губернатор), св. кн. Багратіон, св. кн. Грузинський — грузини; князі Бековичі-Черкаські, Хан Єриванський, Хан Нахичеванський, потомки ханів Юмудських, принц Каджар — кавказькі мусулмани; кн. А. Чарторийський, маркіз Велепольський — поляки і т. д. Одне слово — Імперія розмосковлювалася й «варваризувалася», подібно як стародавній Рим, тільки що тут процес ішов в оберненому порядку, бо Рим культурно (окрім Греції) стояв вище за своїх варварів, тоді як Московщина навпаки.

¹⁶⁾ Ось як відродження руху «потешних» для юнацтва (наподіблювання Петра І. з його «потешними» полками); утворення «Союзу Архангела Михаїла» та «Союзу русского народу», де гуртується різна наволоч; відкриття мощів і канонізація (св. Серафима Саровського); влаштування костюмованого балу, на якому, цар, царська родина і вся знать виступила в стародавніх московських строях. Імпозантне, але й комічне видовище (ось хоч би м-р двору гр. Фрідерікс, остзейський барон, в одязі московського боярина), що коштувало мільйони!

¹⁷⁾ Вживаю тут московського виразу, бо «зрусифікований» вказує на те, що особа при цьому процесі не була активною, тоді як Блок (з діда чи батька) з власної волі, як і всі зайшли до Росії німці, русифікувалися. Так, треба думати було і з Герценом. Щоб зрозуміти А. Блока, треба читати писання нещодавно вмерлого в США філософа й історика, москвина Г. П. Федотова.

¹⁸⁾ І це не припадок, що саме цар (Микола II.), який так намагався відродити в Петербурзі давньо-московський дух, дав згоду на перейменування Петербургу на Петроград. Але й цей лік, як і інші, був уже запізній! Доля й роля **Петербургу** була скінчена.

¹⁹⁾ Досить вказати на те, що пише Ernest Salter („Monat“, № 16.) при обговоренні книги сучасного советського історика Р. Віппера. («Іван Грозний», Москва): «Історики 19. ст. були переважно представниками ліберального напрямку. Вони заступали тенденцію буржуазної просвічености. Карамзін, С. Платонов, В. Ключевський та ін. мали найбільший інтерес у тому, щоб російське середньовіччя, що сягало аж до їхнього часу, яко мога швидше усунути, і не без глибокого заміру скермовували свої головні удари проти форм варварства, що були такі характеристичні для епохи Івана IV. Віппер — навпаки — змушений для держави, що зродилась з протифеодальної революції і при своєму народженні була змушена вести боротьбу проти традиції, знову відновити пов'язання з національною традицією...».

«Коли історики-марксисти з покоління жовтневої революції продовжували традицію їхніх ліберальних попередників, вели найзапеклішу боротьбу проти феудалізму й ось так змальовували перший період російської революції, то тепер мусить Сталінівська контрреволюція зробити вольту і з відступом з інтернаціональних на національні позиції навчитися інтерпретувати російську історію по-советському. І коли М. Покровський у 20. рр. мав суто соціологічний підхід і визначав російську історію тої доби, як «диктатуру аристократії й купецтва», то Віппер дійшов справді до своєрідної героїчної легенди, в якій Іван Грозний з'являється, як один із великих російських «надлюдей». Так повстає в нього в повній величі імпазантна постать панівника народів, великого патріота (мова не про Сталіна, а саме про Івана IV). І з повним правом стверджує Hans v. Eckard („Iwan der Schreckliche, Verlag Vittorio Klostermann, Frankfurt a/M), що Іван IV. з вибухом німецько-російської війни 1941 р. вважається за найбільшу постать Москви; і Віппер дає до цього ніби коментар, коли він цілому своєму дослідю надає антинімецьку ноту»...

«Нема дива, коли в Віпперівському досліді Іван Грозний обертається в попередника Йосипа Сталіна, а з тим і московський абсо-

лютизм XVI. ст. з'являється свого роду попередником совєтської системи. З задоволенням цитує Віппер одного наївного англійця з того століття, за словами якого в Московщині нема жодного власника і кожний зобов'язаний — чи то солдат, чи працівник — на заклик володаря йти на війну. Він дуже задоволений з основности московського розподілення землі, з точних метод державного господарства, з незмінної, безпощадної суворости в усіх службових справах. Система терору, що Івана IV. зробила найбільшим гвалтівником історії, його нелюдська жорстокість, його вбивницьке винищування цілих міст (ось як Новгороду) не грають для цього історика (супроти національної місії Івана — належати до основоположників російського імперіялізму) найменшої ролі, і він вважає «дивним» той факт, що історія 19. ст. повна антитерористичних протестів численних істориків...».

²⁰⁾ Ганс ф. Екардт (op. cit.) пише:

«Все, до чого він змагав, лежало в такій лінії: нову державну систему з новими людьми й силами з самого себе видвинути й монументально її збудувати в особливому стилі, бароково й по-чудернацькому, — так, як був збудований Собор Василя Блаженного. Він намагався по собі залишити таку пам'ять і слід, яких ще жоден перед ним не спромігся полишити. Його прообразами могли бути пророки Старого Завіту, Джінгіс-Хан і великі базілевси візантійські. Але Іван прагнув їх перевищити...»

²¹⁾ Повернутися задом до «гнілого» Западу, щоб згодом повернутися до нього, але так, як це пише той самий прозорливець А. Блок:

«Ми оберньомся к Вам
Своею азіатской рожей...
Мільйони нас, нас тьми і тьми, і тьми!
Попробуйте, сразітесь с нами!
Да, скіфи ми! Да, азіати ми
С раскосими і жадними очами...»

(Поєма: «Скіфи»)

Правда, Скіти тут не на місці, це просто незнання. Але написано, взяте на фоні азіатської політики Москви й тих подій, що на Далекому і Ближньому Сході мають місце, прибирає на вазі. З заднього ходу (Корея) чується вже рокіт і задушливий сморід... Висліди московської кухні!

²²⁾ І. С. Шмєльов, «Послесловіє» до німецького перекладу «Ідіота» Достоевського в Цюрихському виданні Манесе.

²³⁾ Власні слова Достоевського. Тут вислів про «чинність» Бога: «мучив» — особливо типовий для московського сприйняття Бога!

²⁴⁾ Сама це й робило його дуже почитаним, співзвучним ши-роким колам.

²⁵⁾ До речі, ось приклад його політичного думання: «Кожний великий народ вірить і мусить вірити, якщо він хоче довго жити, що в ньому лежить спасіння світу, що він тільки для того живе, щоб стати на чолі всіх народів, їх усіх у свій власний народ включити й їх у гармонійному хорі до остаточної, їм усім вазначеної, мети вести». («Дневник пісателя»). Те саме повторює Шатов у «Бесах» — Достоевського. Хіба ж це не сталінська програма! І ці слова Достоевського справді дивно пов'язуються з директивою Сталіна, що її наводить сов. історик Р. І. Wipper («Iwan Grosny», Verlag für fremdsprachliche Literatur, Moskau): «В інтересі успішного досліду історії XVI ст. і зокрема політики Ірана Грозного, треба мати перед очима вже Й. В. Сталіном виставлену і клясично форгульовану основну тезу:

«В Росії ролю об'єднавця народностей перебрали на себе великороси, на чолі яких стояла історично повсталала, міцна й організована аристократична військова бюрократія».

Ясна річ, що Сталін це тільки рупор, через який подає свій голос нова московська аристократія: советська військово оформлена бюрократія, зокрема — маршали.

²⁶⁾ Як от Іван IV., Петро I., Ленін, Сталін та і їхні співробітники!

²⁷⁾ Підкреслення моє! Б. Г.

²⁸⁾ Отак довгими віками московська маса виконувала своє призначення за царів, за імператорів і за комісарів і політбюралістів, і можна думати, що й далі виконуватиме оте своє «призначення», якщо не прийде шок, подібний до такого з 1917 р.

²⁹⁾ Тут треба пам'ятати директиву Леніна для чекістів, коли замість збудженого ним (але лівою рукою), хаотичного «народного» терору, він установив організацію **урядового** терору — декретом з 5. 9. 1918, скерованим до лихої слави лотиша Лаціса: «Не шукай доказів на те, що обвинувачений чином чи словом проти советської влади провинився. Важливе те, до якої кляси він належить, якого він походження, яка його освіта, його фах. Ці питання зумовляють його долю. В цьому є сенс червоного терору».

За Сталіна пішло вже про «коромолу» й «ізмену» в рядах партії і взагалі адміністрації, включно з армією.

³⁰⁾ Бакунін — це москвин з большевицьким духом і європейським мозком. Серед москвинів явище виїмкове своєю дивовижністю. Зрештою — «кающийся дворянин» (цікаво, що в обидва напрямки — протицарський і царський), що його большевицький дух жене аж до самозаперечення (як москвина) і до самоопльовування (як діяча).

Його каяття (в протицарському напрямку) перед народом має щось спільне з каяттям Івана IV. (Його молебні, панахиди по ним же закатованим; його моління з поклонами аж до синьців на чолі), а каяття в царському напрямі з пізнішим каяттям большевицьких часів на процесах і взагалі: «Він, своїх гріхів не мавши, рішив страждати за загальний московський гріх, за мір»... Основане на безбожництві й ненависті викривлення прикладу Христа!

³¹⁾ Найбільш імпозантна постать із цього ряду хіба Ємея Пуґачов, «ампіратор Петро III», за його словами, — і «вор і разбойник», за офіційним урядовим визначенням. В Пуґачові большевики 1918—20 рр. готові були бачити ледве чи не свого батька...

Батьками, дідами і прадідами Пуґачова були розбійники різного коліру, що від них аж роїлася «Русь, лесовая, кондовая, толстозадая» («Двенадцать» А. Блока) і що про них москвини цілий епос пісенний склали (натомість українці **козацький** витворили!), пісні з якого й досі зворушують москвинів. Для прикладу: цього року в таборі Августдорф хор т. зв. «чорноморських» козаків під проводом москвина Орлова на **духовному** концерті, влаштованому з рамені Союзу Церков, поруч з «Іже Херувіми», «Благослови, душе моя, Господа» й ін. проспівав і «Двенадцать разбойников».

І ця розбійницька лінія не була якась специфічно низова, інакше не потребував би А. Пушкін, малювавши Пуґачовщину в «Капітанській дочці», виставляючи поруч із законопослушним («звичайним») армійським старшиною Гріньовим ворохобного («незвичайного»), що перекинувся до Пуґачова, ґвардійця (отже приналежного до провідної верстви тих часів) Швабріна. І хоч Швабрін був літературною постаттю, але оправданою історичним підложжям, а не тільки примхою автора. В 1917 р. ця літературна постать стала тілом — це був б. ґв. офіцер Тухачевський, пізніший нещасливий сов. маршал!

³²⁾ До яких у москвинів взагалі ніколи ніяких симпатій не було, а зокрема за Імператорської Росії, де було адміністративне засилля німців.

³³⁾ Але ці слова прикривали інші: сірі, зовсім не червоно-криваві, малопривабні, але такі згубні — і для селян, і для робітників — в дальшому ході й розгортанні подій, як «Соціалізм — це дисконт (учьот)!» (Ленін).

³⁴⁾ Анатолій Марков, «Беловодское вольное царство», «Русская Мысль», ч. 371, 15. 8. 51, Париж.

³⁵⁾ Див. роман Мельнікова-Печерського «В лесах і горах».

³⁶⁾ Яких, до речі, не можна знайти й сліду в Україні!

³⁷⁾ Головно фінського племена: весь, Меря, Ядь, Чудь, Муром, Чухлома і т. д.

³⁸⁾ Підкреслення мос. Б. Г.

³⁹⁾ «Історія України», вид. 4, Авґсбург.

⁴⁰⁾ «Не митьйом так катаньем», — каже московська приказка.

⁴¹⁾ Москва й її володарі досить рано почала самовизначуватися, пориваючи з київською традицією. Це можна зауважити в іменах князів: коли в Києві чи Галичі ми бачимо Володимирів, Ярославів, Святополків, Ярославів, Левів, Данилів тощо, то в Москві бачимо Іванів, незнаних ще тоді в Україні, або рідких там Василів, Петрів — тощо. Це уосіблення поруч з її східньою орієнтацією особливо видко на фоні її боротьби з Твер'ю (часи Василя Темного, Івана III., Івана IV. — князів і царів московських); Тверь аж до свого втілення в московську державу все трималася давньої (київської) традиції з її західньою орієнтацією. Цікавий факт: Тверське земство за останніх передрев. часів вважалося за передове і зразкове. В цьому воно перегуковувалося з полтавським! До речі, у м. Твері мало місце за часів першої революції кривава лазня інтелігенції; це була робота адміністрації (губернатором тоді, здається, був фон Валь) з поміччю т. зв. «чорної сотні».

⁴²⁾ Ба, цим займається й тепер ніхто інший, як московський православний єпископ Сан-Франциський Іоанн (кн. Шаховський).

⁴³⁾ «Забуваючи про національну гордість, ми навчилися низьких інтриг рабства, що заміняють у слабих силу: обминаючи татарів, ми обманювали самих себе взаємно; відкуповуючися грішми від варварського ігвалтівництва, стали далеко жадібнішими й, підлоті чужих тиранів підкорені, дуже мало вразливі супроти образ і сорому».

«Все, що мало вигляд свободи і громадських прав, було згноблене і зникло. Князі, низько зігнувшись в Орді, верталися до дому як жажливі володарі: вони наказували в імені найвищого Царя».

«Рюрик, Святослав, Володимир підбивали землі мечем, московські князі — поясними поклонами в Орді».

«Москва навпаки завдячує свою велич ханам». Так повчає москвинів не хто інший, як їхній славнозвісний історик Карамзін, сам до речі татарського походження (Див. «Історія Государства Російського», т. 5., 1823).

⁴⁴⁾ Найліпше це відбивається в однім жартівливім оповіданні, де виступають «московські люди»: Азвяк Таврулович і Щелкан Дудентєвіч! Залишки інших теренових домішок можна бачити в таких московських прізвищах, як Черемісов, Черемісінов, Мордвінов, Полумордвінов, кн. Мещерський.

⁴⁵⁾ Сприяла цьому малородюча, холодна земля Московщини.

⁴⁶⁾ Це є політика Кремля й за наших часів!

⁴⁷⁾ Її в Україні називають московською лайкою.

⁴⁸⁾ Те, що робиться сьогодні в Соведах і з чого глузують на Заході, а саме: широка кампанія, що це єдино москвини робили винаходи і двигали науку й техніку наперед, а європейці тільки «крали» ті думки й потім використовували їх, — має глибоку підставу під собою й не таке вже й дурне. Це намагання перемогти отой комплекс меншевартости, про який я пишу (він прихований під зовнішнім бахвальством) і який повстає в москвина особливо тепер, коли він і силою обставин виходить поза «залізну заслону» й порівняє свою «Правду» про інший світ, вколючувану йому в голову його зверхниками, з фактичним станом речей. Сталін намагається знову накрутити москвина на «Гром перемоги раздавайся», замість «Со святими упокой»..

Це передвісник того, що москвина знову поженуть чергового «турка» воювати!

⁴⁹⁾ Одного з залишків цієї секти я зустрів під час моєї подорожі, разом з частиною уряду УНР (прем'єр Остапенко) до Одеси, в Галаці (Румунія, — там, до речі, скопці-втікачі з Росії займалися фірманством). Коли один такий візник побачив мене й мого товариша-старшину в баранкових шапках, то голосно гукнув: «Да здравствует Великий Князь Николай Николаевич!», — приймаючи нас, очевидно, за білих москвинів.

⁵⁰⁾ Взагалі, коли ще взяти під увагу матірню лайку, якась сексуальна перверсія!

Не забудьмо, що Іван IV., окрім багатьох «законних» жінок, мав при собі ще й жіночий ерзац в особі гарного Басманова.

Взяти хоч би Карамазова-батька з «Бр. Карамазових» Достоевського, прообразом якого міг би бути батько самого Достоевського. Достоевського-батька вбили його кріпаки тому, що він у своєму новоприданому мастку завів гарем з дівчат-кріпачок.

Цю сторінку московської душі, здається, чи не найліпше розумів московський філософ В. Розанов.

⁵¹⁾ Недарма по всіх нових містах Херсонщини, Слобожанщини, Катеринославщини в Україні були «московські ряди», «московські» вулиці, де були їхні крами, звідки їх згодом витіснили жиди.

⁵²⁾ Я зупиняюся на цих двох Іванах, бо з того, що й як пише про них сучасний нам советський історик Віппер, спираючися на директиву Сталіна, видно, як до тих постатей ставиться Сталін, а Сталін є речником політбюро. А політбюро — партії і т. д.

⁵³⁾ Підкреслення мое. Б. Г.

⁵⁴⁾ Невірно! Треба сказати: рід **московських** Рюриковичів.

Не враховуючи місцевих чужорідних князів (от як Мещерські, Шуйські — тощо), інших, окрім Рюриковичів, на столах довкола Москви не було. Поза тим ота постійна морока з тим «Russland» у нім-

ців, коли мова виразно йде про Москву та ті землі (на них сиділа й панувала «Русь»), що їх Москва московщила, аж вони ставали її невіддільною частиною.

⁵⁵⁾ Невірно! При чому тут «психопатологічний розвиток» «партий», які тоді не існували? Те, що робив Іван IV., робили його попередники й його наступники. Це взагалі московський стиль (а може й взагалі Рюриківський, тільки що у сприятливому до того московському духовому кліматі розквітлий повним квітом), але, що правда, доведений аж до садизму, і це справді в силу психопатологічного розвитку особистості Івана IV.

⁵⁶⁾ Бухарін (старий більшовик, розстріляний Сталіном під час одної розмови з Каменєвим (те саме), назвав Сталіна новим Джингіс-Ханом! Див. Рут Фішер (німецька комуністка, що довго була в СССР, де знищено її чоловіка) «Тіто і Троцький».

⁵⁷⁾ Згодом обов'язуючу службу дворян цареві знесено.

З цього приводу В. Липинський пише:

«В Росії увільнення від примусової служби дворянства привело до знищення старої охлократії царської новою охлократією комуністичною. По «одворянщенню» російської охлократії провести виразну графіцю між охраником і революціонером ставало з кожним днем трудніше.

Обидвох лучила однакова зненависть до «панов», до «буржуазії», до всіх матеріально продукуючих класів. Не цареві, як голові держави, служила вже більшість останніх «царських слуг», — а системі, при допомозі якого вони державу і її голову царя — використовували необмежено для себе. Система ж, метода правління, з якого вони жили, — хоч і перемінився зовсім персональний склам його верхів — осталися ті самі і при більшовизмові. Тому перехід Охрани в комуністичну черезвичайну, перехід великої більшості державного апарату і армії з-під влади царя під владу совнаркома, міг статися, так як він стався, майже в один день з хвилиною, коли Микола II. не схотів на себе прийняти ролю Івана Грозного: не зважився, як той, вирізати «поміщиків», «фабрикантів», «ліберальних генералів», і взагалі всіх «ворогів царя й народу», та не зважився, як Цар Освободитель, забрати решту землі від дворян, щоб віддати її в спільне й общинне володіння селян...»

(Листи...», ст. 321).

⁵⁸⁾ Тепер це називається «освобожденіє»!

⁵⁹⁾ Треба дуже обережно розцінювати такі події, як так зв. «Пугачовський бунт». Перший в аналах Московщини (тоді вже Росії) справді широко закреслений антиурядовий низовий рух. І не пускати з ока факту, що його головний терен був не суто московський, а

саме: середньо-нижня Волга і землі Яїцького (згодом Уральського), козачого війська разом з башкирами та киргизами, а сам Пуґачов був донський (станиці Зімов'єйської) козак (чи часом не зайда з України? Прізвище походить: Пуґач). І йшло тут не про скинення царя, як такого, а про зміну особи на троні, в даному випадку — імператриці Катерини II., німкені. Пуґачов сам мостився на її місце в ролі «ампіратора» Петра III.

⁶⁰⁾ Я не кажу вже про суто жидівські революційні організації, як Бунд — тощо. Російська соц.-демокр. партія (в обидвох своїх фракціях) була повна жидів. Навіть у такій суто-московській партії, як партія соц.-рев., було їх подостатком, а зокрема, як це не дивно видається, в її «боевій організації» визначну роль грали такі, як Євно Азеф (голова), Гершуні й інші. Вже в 80-их роках 19. ст. ми знаходимо серед головних учасників замаху на царя Олександра II. прізвище Фані Гельфанд.

⁶¹⁾ І його грузинське походження цілком тут не перешкоджає: для мозаїчного москвина, що утворився з русско-фінсько-вадьовязьмо-клязьмо-карело-мордово-чувацько-костромо-татарських кровей не новина мати чужинців своїми зверхниками.

⁶²⁾ Досить прочитати таку товстезну книгу сов. видання, як «Порт-Артур», написану на ноту «Грім перемоги раздавайся, веселіся хоробрий Рос», щоб це розуміти. Тоді як революція 1905 р. йшла саме під гаслом осуду Корейської, Порт-Артурської «авантюри».

А поспробували б українці в СРСР написати в такому дусі хоч би про «Січ», чи там якісь події з часів Козаччини!

⁶³⁾ Поки скрута для Москви була (1942), то за це його з Москви похвалили й «обласкали», але по «міновенію надобності» Сосюра зі своїм українським крамом опинився на смітнику.

⁶⁴⁾ «Die Unterscheidung zwischen unterdrückten Massen Russlands und den Tyrannen des Kremls» — слова Мельвіна Ласкі з передмови до витягу з книжки В. Schub «The Choice» (Нью-Йорк), «Unser Freund Iwan» (Der Monat, ч. 30, 1951, Берлін).

⁶⁵⁾ Щоб розуміти, яку роль грає обцининицьке землеволідіння Московщини, Росії, а тепер СРСР, треба застановитися над такими словами гр. С. Ю. Вітте: «С адміністративно-поліцейской точки зрення обцина представляла более удобства: легче пасті стадо, нежели каждого члена стада в отдельности» («Воспомінанія, I. ст. 440). Гр. Вітте був умний чоловік!

⁶⁶⁾ Це розуміє і Сталін. Римська теза про владу не даремно каже: «Omne imperium iis solum artibus retinetur, quibus ab initio partum est» (кожна влада удержується тільки такими засобами, при помочі яких вона повсталала).

⁶⁷⁾ В. Липинський, «Листи...», ст. 173.

⁶⁸⁾ Там таки, ст. 174. Писано ці слова ще в 1922 р.!

⁶⁹⁾ Там таки, ст. 173.

⁷⁰⁾ «Розуміється поняття «народу» й «панів» на протязі століть мінялися» — зазначає вище історик.

⁷¹⁾ В. Липинський усі форми влади підводить під три типи: охлократія, демократія і класократія.

Про охлократію, як метод правління, він м. ін. пише:

«Він побудований: на розбиванні при допомозі терору всяких органічних політично-активних сполучень між підвладною юрбою, на постійній уніфікації цієї юрби при допомозі сугестії і береження її від сторонніх впливів, і врешті на відповіднім вихованню вирваних з-посеред цієї юрби більш активних елементів, які, перейнявшись під впливом цього виховання духом і дисципліною правлячої охлократичної кочової й полукочової орди, весь час поповнюють і поширюють її державний організаційний апарат. Отже **«терор, сугестія і вчу́чка»** (III. Одделеніє і військова та духовна бюрократія; чека, пропагандисти і курсанти; всякі башибузуки, яничари, мамелюки, преторіянці — тощо) — це основні форми правління охлократії» («Листи...», ст. 270). Писане в 1922 році!

⁷²⁾ За Капетів.

⁷³⁾ Там таки, стор. 320—321.

⁷⁴⁾ Мережковский, «Царство Антихриста», Мюнхен, 1921.

⁷⁵⁾ Ясна річ, що зараз же здійсметься галас: «Антисемітизм»! Щодо мене, то стріл не буде влучний. Тяжко мені пришити антисемітизм, коли я й за гімназійних (1904—1905) часів, і за студентських (Одеса 1905, коли там у студ. самообороні вбито 6 студентів не жидів), був у жидівській самообороні.

⁷⁶⁾ Здобувник.

⁷⁷⁾ Кінцевий уступ із «Мертвих Душ».

⁷⁸⁾ Цей антихрист ввижається й пізнішим москвинам, а зокрема Амфітеатрову й Мережковському.

⁷⁹⁾ Сліди його можна бачити в номенклатурі сіл, рік, і так зв. урочищ і в деяких прізвищах. Ось як с. Велике Половецьке на Київщині, різні Балаклеї, Сугаклеї, Фундуклеї — тощо, а з прізвищ Кочубеї, Абази, Адабаші й т. д.

⁸⁰⁾ «Правляча нацією охлократична аристократія поповнюється весь час тільки такими елементами, які пройшли певну, точно приписану муштру і в часі цієї муштри виявилися певні вповні «благодіяними», тобто відірвалися від свого попереднього природнього оточення, і ставши «непомнящими родства» — перейнялися духом, вірою і дисципліною даної пануючої охлократії. В цій муштрі і вчу́чці лежить вся внутрішня регенераційна сила охлократії» (В. Липинський, «Листи...», ст. 270).

⁸¹⁾ Ось як Полоз, Приходько, Солодуб, Шумський, Панас Любченко та інші.

⁸²⁾ Це ж і німці могли б скаржитися й казати про українське ьнімцефобство», бо, мовляв, за часів Козаччини, часто-густо були винищувані німецькі райтари, що були в польській військовій службі (ось як у Кодаку, тощо).

⁸³⁾ І з московського, і з польського боків. У Проскурові і взагалі на терені Правобережної України було подостатком поляків (по фільварках) і москвинів чи «самоотвержених малоросіян» російського формату (по містах, урядництво тощо), і все це злісним духом дихало на українство.

ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ,

що їх п. п. читачів просимо виправити:

Стор. Рядок	Надруковано:	Повинно бути:
7., 27	пілесливі	підлесливі
9., 27	імперетора	імператора
9., 29	офецерів	офіцерів
10., 17	останніх	останніх)
10., 19 зн.	чимось	з чимось
11., 2	іще	вже
11., 7	таки впрост німці	німці-царі
11., 9	Єлісавети	Єлисавети
11., 3 зн.	Белинського	Белінського
11., 3 зн.	Ленский	різні Ленські
12., 16 зн.	приняв	прийняв
13., 17 зв.	це	цей
14., 19 зн.	ґран	ґрань
15., 19 зн.	хочу, як боги	хочу бути, як боги
16., 8 зн.	мають право	не мають права
17., 3 зн.	що він	то він
17., 19 зв.	впопереч	впоперек
19., 15 зн.	злочина	злочину
19., 2 зн.	снували	снувалися
20., 11 зн.	«цервушка»	«церквушка»
20., 12 зн.	нужженої	нужденної
21., 6 зв.	Vini	Veni
21., 17 зв.	опіум	опіум
22., 10 зн.	розходилося	розходилися
24., 21 зн.	свої	свого
25., 6 зв.	Караказови	Каракозови
25., 8 зн.	і що	а
26., 18 зв.	історики, повні	історики повні
26., 24 зв.	з.п.д	
27., 2 зв.	діяння	діяння:
27., 11 зн.	іраціональне	іраціональне
27., 5 зн.	принатуритися	принатурюється
28., 13 зн.	чванькуватість і задрткуватість	чванькуватості і задириливості
30., 2 зн.	горе «неізбавное»	горе «неізбивное»
30., 18 зв.	під недоїду	від недоїду
31., 1 зв.	зуби сушили	«зуби сушили»
31., 5 зв.	деньгу	деньгу
31., 19 зв.	трега	треба
32., 1 зн.	робить панівною	панівною
32., 17 зн.	«ізбраность»	«ізбранность»
32., 7—8	виявилися	виявилось
34., 1 зв.	щоб	що б
34., 10 зв.	вікрив	відкрив
34., 16—17	внутрішньо-само-державство	внутрішньо-самодержавницька
35., 7 зв.	Песталь	Пестель
35., 9 зв.	З'являється	з'являється
35., 18 зв.	в знаку	в знаки

Стор. Рядок	Надруковано:	Повинно бути:
37., 11 зн.	Думаю,	Думаю (
37., 7 зн.	Mosqual	Mosquae),
38., 11 зн.	горовой	городовой -
39., 7 зв.	де	
39., 14 зв.	перед	період
40., 18 зв.	прізвище	прізвище
40., 25 зв.	Русское	русское
41., 1 зв.	руськіс	«руськіс»
42., 17 зн.	благонамерение	благонамеренние
43., 13 зн.	общинника	общинницка
44., 13 зв.	родаж	продаж
44., 14 зн.	антисемитизм	антисемітизм
45., 2 зн.	Волочинському	Волочиському
46., 6 зн.	Шеретюк	Шерстюк
46., 5 зн.	Чуденко	Чудненко
47., 12 зн.	гістьми	гiстьми
48., 7 зв.	приняття	прийняття
49., 11 зн.	чутливістю	чутливiстю
50., 18 зв.	Греббе, Герногрос	Граббе, Гeрнгрос
50., 22 зв.	Клейміхель	Клейнміхель
52., 4 зв.	траба	треба
53., 1 зв.	попередником	попередником
54., 13 зв.	Ірана	Івана
54., 14 зв.	форгульовану	формульовану
55., 3 зв.	синьців	синців
55., 23 зв.	виставляючи	виставляти
55., 2 зн.	весь	Весь
56., 9 зв.	уосіблення	відосіблення
56., 15 зв.	перегукувалося	перегукувалося
57., 3 зв.	Зімов'єйської	Зімовсєйської
57., 9 зв.	порівнюе	порівняе
58., 7 зв.	до того	йому
58., 15—14 зн.	черезвичайну	чрeзвичайку
58., 18—19	якого	якої
58., 16 зн.	склам	склад
59., 3 зн.	удержоється	удержується
61., 4 зв.	ьнімцефобство»	«німцефобство»

Ціна 2.— нім. марки